

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ПІД ВПЛИВОМ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ.
ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Київ – 2012

УДК 978-966-554-286-5

С 53

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Снігир О. В. к. політ. н.;

Гуцал С. А.

Упорядник:

Снігир О. В. к. політ. н.;

За редакцією завідувача відділу зовнішньої політики

А. З. Гончарука

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Снігир О. В.

С 53 Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони. Висновки для України : аналіт. доп. / О. В. Снігир, С. А. Гуцал; [за ред. А. З. Гончарука]. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.

ISBN 978-966-554-286-5

Розглянуто головні тенденції інституційної трансформації Європейського Союзу під впливом сучасної кризи єврозони. При цьому взято до уваги особливості прийняття політичних рішень у процесі економічної інтеграції ЄС, визначено головні виклики соціально-економічної моделі ЄС під час пошуку виходу із кризи з бажаною умовою збереження інтеграційної цілісності ЄС. Стисло проаналізовано ймовірний вплив кризи єврозони на відносини між Україною та ЄС. У додатку друкуються вибрані матеріали засідання «круглого столу», що відбулося 17 жовтня 2012 р. у Національному інституті стратегічних досліджень.

Для фахівців у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики України, історії та політики Європейського Союзу.

ISBN 978-966-554-286-5

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2012

ВСТУП

Європейський інтеграційний проект перебуває сьогодні у важливій фазі свого розвитку. Держави-члени Європейського Союзу знаходяться перед необхідністю прийняття політичних рішень (без перебільшення) переломного характеру для виведення ЄС із кризи. Успішний його вихід зі збереженням цілісності означатиме подальше поглиблення політичної та економічної інтеграції. Водночас складність проблеми зумовлює високу ймовірність розвитку подій за іншим сценарієм.

Трансформація Євросоюзу під впливом кризи єврозони є явищем, на яке Україна не може вплинути, однак знання та розуміння відповідних процесів становить для України першочерговий інтерес і з погляду визначення можливих наслідків для співробітництва між Україною та ЄС, і в контексті отримання теоретичного досвіду співіснування суверенних економік в умовах єдиного ринку.

Більшість експертів сьогодні погоджується з тим, що причини кризи єврозони криються і в економічній, і в політичній сферах, оскільки спричинена вона не лише зовнішніми впливом світового економічного спаду, а й особливостями внутрішньої політики держав-членів ЄС. Тому розроблення стратегії виходу ЄС із кризової ситуації є комплексним завданням, що має передбачати зміни в інституційній, економічній і політичній сферах функціонування ЄС.

1. ПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС ЯК ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНИХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ У ЄВРОЗОНІ

Для ліпшого розуміння причини сучасної кризи єврозони та можливості виходу з неї необхідно звернути увагу на особливості створення та функціонування Єдиного європейського ринку та Економічного та монетарного союзу (ЕМС).

Економічна інтеграція на європейському просторі розглядалася державами-членами ЄС як важливий інструмент стимулювання еко-

номічного зростання. У 90-ті роки ХХ ст. у держав-членів ЄС виник запит на усунення перешкод на шляху вільного переміщення капіталу, що мало відбутися завдяки запровадженню єдиної валюти. На той час у межах обговорення аспектів функціонування єдиного ринку **пріоритет надавався питанням контролю інфляції та посилення бюджетної дисципліни. При цьому майже не приділялася увага економічному зростанню та зближенню політик держав-членів у соціально-економічній сфері.** На критичні зауваження щодо недостатності фактичного зближення в економічній політиці держав-членів ЄС прихильники якнайшвидшого створення Економічного та монетарного союзу відповідали, що ризики зникнуть за умов співіснування держав у єдиному економічному просторі, що спонукатиме уряди до фактичної конвергенції економічних політик¹. Як додатковий позитивний чинник розглядалися можливості вільного переміщення капіталу, внаслідок чого у регіонах, що відстають, мали виникнути нові імпульси до економічного зростання.

Економічний та монетарний союз виник завдяки підписанню Маастрихтського договору про утворення Європейського Союзу (1992 р.) Цим документом також визначено статус Європейського центрального банку (ЄЦБ), який відповідав за монетарну політику ЄС і посилення координації національних фіскальних політик. Крім того, Маастрихтським договором також були вперше представлені Головні орієнтири в економічній політиці (*Broad Economic Policy Guidelines*), які розроблялися як система координації економічних політик держав-членів ЄС. Однак вони не стали ефективним інструментом колективного впливу, оскільки були документом виключно рекомендаційно-декларативного характеру та не передбачали жодних санкцій за невиконання державами досягнутих на загальноєвропейському рівні домовленостей.

***Довідково.** Головні орієнтири в економічній політиці² у 1993 р. були спробою створити систему координації економічних політик держав-членів ЄС. Відтоді документ неодноразово переглядався та оновлювався згідно з актуальною економічною та політичною ситуацією. Необхідність дотримання положень Головних орієнтів сьогодні закріплена у ст. 121 Договору про функціонування*

¹Rodrigues Maria João. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis // Friedrich Ebert Stiftung. – 2012. – June. – 20 p. – P. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

²Broad Economic Policy Guidelines and Convergence Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication7949_en.pdf

Європейського Союзу³. Зокрема, підкреслюється таке: «Держави-члени мають розглядати свої економічні політики як спільну справу та координувати їх у межах Ради ЄС». Головні орієнтири в економічній політиці фактично були тим документом, згідно з яким держави-члени та Євросоюз загалом мали узгоджувати весь комплекс своїх економічних політик. Головні орієнтири мали відігравати центральну роль у системі координації економічної політики, надаючи рекомендації, які створювали основу для економічної політики і в державах-членах, і в ЄС загалом. При виробленні рекомендацій мали враховуватися особливості розвитку кожної держави-члена, а також поточний розвиток ситуації.

У передмові до документа зазначається: «Успіх залежить насамперед від дотримання зобов'язань державами-членами, оскільки вони залишаються відповідальними за власну економічну політику». **Сьогодні очевидно, що останні не завжди дотримувалися принципу глибокої конвергенції власних економічних політик, що передбачав також і структурні реформи в соціальній та економічній сферах.**

Подальші домовленості між державами-членами мали такі самі недоліки, зокрема ніколи не були задіяні санкції, передбачені Пактом стабільності та зростання (прийнятий у 1997 р.)

***Довідково.** Пакт стабільності та зростання був прийнятий з метою посилення і дотримання фіскальної дисципліни в ЄМС. Держави-члени, що запроваджували євро, мали відповідати Маастрихтським критеріям, а Пакт мав забезпечувати дотримання цих критеріїв і після вступу в євროзону. Маастрихтські критерії передбачали таке: дефіцит річного бюджету не вищий за 3% ВВП; національний борг не вищий за 60% ВВП (або значення, близькі до вказаних).*

Прийняття Пакту стабільності та зростання було ініційоване Німеччиною. Політика утримання інфляції на низькому рівні була частиною економічної політики Німеччини із середини 1990-х років і німецький уряд сподівався не допустити інфляційного тиску на європейську економіку з боку інших національних урядів. Водночас саме Німеччина і Франція фактично нівелювали дієвість цього Пакту, коли не допустили застосування санкцій до самих себе.

³Consolidated Version of The Treaty on The Functioning of The European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF>

Пакт стабільності та зростання критикували також за незабезпечення потрібного рівня контролю за відповідністю декларованих показників справжньому стану речей. Зокрема, економіст Антоніо Мартіно зазначав: «Бюджетні обмеження, запроваджені із введенням євро були необхідними, але неефективними, оскільки є достатньо свідчень щодо фінансових хитрощів, до яких вдавалися країни, що бажали увійти до єврозони, задля збереження низького показника інфляції та бюджетного дефіциту на рівні 3%, та щодо негайного відходу від цих правил, як тільки країна опинялася в єврозоні»⁴.

Такі критичні зауваження дають підстави дійти висновку, що *процес економічної інтеграції в ЄС був достатньо забезпечений теоретичними рекомендаціями, але не мав механізмів контролю та стимулів до виконання зобов'язань. Виконання загальноприйнятих положень фактично ставало предметом внутрішньої політики та повністю залежало від доброї волі держави-члена.*

Відсутність практичної реалізації прийнятих стратегічних рішень призвела до того, що на початку ХХІ ст. ЄС гостро відчував потребу стати більш динамічним і конкурентоспроможним на світовій арені. У 2000 р. було прийнято Європейську стратегію стабільності та зростання (або Лісабонську), яка визначала стратегічну мету ЄС на наступне десятиріччя – «стати найбільш конкурентною та наукоємною економікою у світі, спроможною до стійкого економічного зростання з більшою кількістю та вищою якістю робочих місць і міцнішою суспільною згуртованістю»⁵. Задля досягнення цієї мети планувалося зосередити діяльність на таких напрямках, як інвестиції в науку, освіту, дослідження та інновації; завершення створення єдиного ринку; оновлення систем соціального забезпечення; використання макроекономічної політики для посилення стійкого зростання. Останній напрям мав стати основою для вироблення сильних директив у економічній політиці. Проте перетворення його на більш докладну стратегію зустріло опір з боку національних урядів, справжнім наміром яких залишалося збереження автономії в економічній сфері та пріоритет фінансової політики над усіма іншими економічними й соціальними політиками»⁶.

⁴*Martino Antonio*. Milton Friedman and the Euro / Antonio Martino // Cato Journal. – Vol. 28. – No. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cato.org/pubs/journal/cj28n2/cj28n2-10.pdf>

⁵*Presidency Conclusions / Lisbon* European Council. – 2000. – March 23–24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm

⁶*Rodrigues Maria João*. Mapping Future Scenarios for the Eurozone : International Policy Analysis // Friedrich Ebert Stiftung. – 2012. – June. – 20 p. – P. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

Пріоритетним завданням національних урядів було внутрішньополітичне питання – забезпечення зростання рівня життя населення, чому могло суттєво завадити здійснення необхідних структурних реформ в економічній і соціальній сферах.

Лісабонська стратегія (навіть після її перегляду та оновлення у 2005 р.) так і не стала тим амбіційним проектом перетворення ЄС на світового лідера, яким мала б бути, вона **проявила слабкі сторони функціонування ЄС як єдиної економічної та політичної системи і знову актуалізувала потребу проведення і структурних реформ у державах-членах ЄС, і необхідність вжиття заходів для посилення політичної та економічної конвергенції між державами-членами Європейського Союзу.**

З початком економічної кризи у 2008 р. ЄС запровадив Європейський план відновлення, а на заміну Лісабонській стратегії було прийнято Стратегію «Європа 2020»⁷. Головними темами загальноєвропейських дебатів цього разу стали: посилення координації між національними пакетами реформ, створення нових європейських інструментів для посилення загальноєвропейських інвестицій головним чином у розвиток зеленої економіки та перекваліфікацію професійних кадрів. Дискусія довкола бюджетної політики точилася між двома протилежними підходами: з одного боку, наголошувалося на необхідності забезпечення головних потреб в інвестиційній сфері та створення робочих місць, з другого – висловлювалася думка, що вихід з економічної кризи має бути знайдений завдяки політиці жорсткої економії.

Під час цієї дискусії Єврокомісія запропонувала реформи у сфері європейського економічного врядування. Пропозиції стосувалися вироблення національних програм реформ на основі поєднання положень Стратегії «Європа 2020» із Пактом зростання та стабільності і програмами стабільності й конвергенції. Таким чином, мала відбутися фіскальна консолідація та поєднання порядку денного зростання з порядком денним упровадження структурних реформ⁸. Однак майже всі заходи, спрямовані на вирішення економічних проблем, виявилися безуспішними.

⁷EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth // Communication from the Commission. – Brussels. – 2010. – March 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>

⁸Rodrigues Maria João. Mapping Future Scenarios for the Eurozone : International Policy Analysis // Friedrich Ebert Stiftung. – 2012. – June. – 20 p. – P. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

Невдача Лісабонської стратегії та подальших кроків у цьому напрямку в ЄС знайшла своє пояснення у висновку Звіту Групи високого рівня під головуванням Віма Кока: «Через структурну слабкість та низькі вимоги національні економічні перетворення здійснювалися на недостатньому рівні, що своєю чергою суттєво ускладнювало імплементацію Лісабонської стратегії <...> Необхідно зауважити, що багато держав-членів недостатньо серйозно поставилися до виконання спільних домовленостей...»⁹

Одним із ризиків під час створення ЕМС стало очікування на добровільне та сумлінне виконання державами-членами досягнутих домовленостей, що, по суті, не відбулося. Внутрішньополітичні короткострокові пріоритети національних урядів держав-членів потребували підтримання постійного зростання добробуту населення. ЕМС створював для цього додаткові можливості, у т.ч. у вигляді дешевих кредитних ресурсів.

Своєю чергою поєднання дешевого грошового ресурсу з неефективним економічним управлінням урядів окремих держав-членів єврозони стало вирішальним чинником для виникнення європейської кризи, яку ми нині спостерігаємо.

Найяскравішим прикладом можна назвати Грецію, яка у 2009 р. оголосила про загрозу банкрутства й зажадала допомоги. Її боргова криза¹⁰ демонструє не лише наявність вад у системі функціонування єврозони, а й те, як невідале економічне врядування окремої держави може впливати на економічний розвиток єврозони загалом. Сьогодні саме довкола цієї проблеми точаться основні дебати в ЄС і приймаються рішення, що матимуть вплив на подальший економічний і політичний розвиток Євросоюзу.

Під час аналізу нинішньої європейської кризи прийнято виокремлювати такі її різновиди:

- *фіскальну та боргову*, що сконцентрована у Греції, однак помітна і в Південній Європі та Ірландії;

⁹*Facing the Challenge. The Lisbon strategy for growth and employment : Report from the High Level Group chaired by Wim Kok. – 2004. – November [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment__report_from_the_high_level_group.pdf*

¹⁰Сьогодні структура сукупного боргу Греції обсягом 352 млрд євро є такою: 205 млрд євро – борги держави перед внутрішніми кредиторами (приватними банками – і грецькими, і іноземними, страховими організаціями, інвестиційними та іншими фондами); 90 млрд євро – обсяг виданих Греції кредитів у межах пакетів допомоги; 55 млрд євро – кредити, надані Греції ЄЦБ.

- *конкурентоспроможності*, що виявляється у великому і тривалому дефіциті торговельного балансу, який спостерігається на периферії єврозони та навіть у більшому дисбалансі поточних витрат усередині єврозони загалом;

- *банківську*, що вперше проявилася в Ірландії, однак сьогодні розповсюджується всією єврозоною через зростання занепокоєння щодо суверенних платоспроможностей.

Як уже зазначалося, головна увага держав-членів ЄС при запровадженні єдиної валюти була сфокусована на показниках бюджетної дисципліни та контролі рівня інфляції. Економічний та монетарний союз, запровадження євро та заснування ЄЦБ стали елементами великого й амбіційного проекту, який залишався незавершеним, адже не був створений фіскальний союз. Країни єврозони політично не були готові до запровадження наднаціональних інституцій з економічного управління. Не було також передбачено жодної значимої координації у сфері економічних політик, а питання необхідності здійснення структурних реформ задля подальшого зближення економічних політик держав-членів зустрічало відчутний опір з боку національних урядів. Відповідно, Економічний та монетарний союз ЄС поставав як структура з потужним монетарним аспектом і слабкою економічною конвергенцією.

Відсутність глибокої координації економічних політик та інституційна незавершеність спільного економічного простору заклали диспропорції в економічний розвиток держав єврозони. У результаті запровадження євро в єврозоні зібралися разом економіки різного типу. Більшість європейських країн залишилися в межах традиційної соціал-демократичної економічної моделі з високими соціальними витратами й негнучким ринком праці, що зумовило високу вартість робочої сили та знизило конкурентоспроможність їхніх економік. Негативні демографічні тенденції та масове перенесення промислових виробництв в азіатські країни погіршило економічну ситуацію в Європі. За цих умов зі створенням єврозони уряди європейських країн отримали доступ до значних кредитних ресурсів, не маючи власних зобов'язань щодо проведення структурних реформ в економіці та соціальній сфері (зокрема, йдеться про трудове законодавство, грошово-кредитну політику, податкову політику та політику державних витрат).

Водночас інструменти впливу Європейської Комісії на бюджетну політику держав-членів ЄС були досить обмеженими. Таким чином, виникли додаткові умови для виявлення кризи конкурентоспроможності в єврозоні.

Довідково. Успішність німецької економіки на тлі економічних труднощів у інших країнах євросони пояснюється¹¹ більшою конкурентоспроможністю Німеччини, досягнутою завдяки реформам на ринку праці ще в 1990-ті роки. Ці реформи були спрямовані на зниження вартості виробництва без девальвації німецької марки¹². Специфічна податкова політика Німеччини, що зумовлювала високі податки на витрати й низькі – на прибутки від заощаджень, сприяла здешевленню кредитних грошей, що своєю чергою підвищувало прибутковість бізнесу. Водночас недостатній внутрішній попит стимулював німецький бізнес до експансії на зовнішні ринки. ФРН є однією з найбільш потужних країн-експортерів промислових товарів: з 1986 по 2008 рр. Німеччина десять разів посідала I місце у світі за обсягами експорту, однак у 2009 р. поступилася Китаю, а в 2010–2011 рр. посіла III місце, лише незначно відставши від США¹³.

Сьогодні економіка ФРН сильно орієнтована на експорт (частка експорту у ВВП у 2011 р. складала 41,3%)¹⁴, динаміка якого дедалі більше залежить від торгівлі з т.зв. новими центрами зростання. Водночас 59% у 2011 р.; 60,3% – у 2010 р.¹⁵ загальних обсягів зовнішньоторговельного обороту ФРН припадають на внутрішній ринок Євросоюзу.

Криза конкурентоспроможності європейських країн і доступ до дешевих кредитних ресурсів у межах євросони призвели до утворення дисбалансу фінансових рахунків країн євросони (Дод. 1) та накопичення великих публічних і приватних боргів¹⁶ у перші роки обігу євро та під час глобальної фінансової кризи у 2008 р. Із початком Великої рецесії економічні скорочення та втрата неправильно оцінених

¹¹Кухта Павел. Причины европейского кризиса / Павел Кухта. – 2012. – 22 февраля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/world/2012/02/22/138102_richini_evropeyskogo_krizisa.html#comm-936964

¹²Девальвація німецької марки була неможлива через політику утримання курсів європейських валют стабільними відносно одна одної в межах підготовки до впровадження єдиної європейської валюти.

¹³World Trade Report 2012 / World Trade Organization. – P. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report12_e.pdf

¹⁴[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Aussenhandel/Aktuell.html>

¹⁵[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Aussenhandel/Handelspartner/Aktuell.html>

¹⁶Особливо великі борги виникли у країн т.зв. периферії: Греції, Іспанії, Італії, Португалії та Ірландії. У Греції борги накопичені урядом, в Іспанії, Португалії та Ірландії – внаслідок спекуляцій на ринку нерухомості.

фінансових вливань у периферію продемонстрували недостатність рівня економічної інтеграції в єврозоні та викликали негативну реакцію ринків, яку ми спостерігаємо й до сьогодні. За даними Європейського бюро статистики *Eurostat*, у цілому за 2010–2011 рр. економіка 27 країн ЄС сповільнила темпи зростання на 0,5% і цей процес продовжується. У 2013 р. прогнозується незначне зростання (до 1,3%).

Фактично перед країнами єврозони постали три завдання:

- вирішення проблеми боргових зобов'язань усередині єврозони;
- усунення недоліків функціонування єврозони з метою недопущення в майбутньому подібних криз;
- створення передумов для вирівнювання рівнів конкурентоспроможності держав-членів єврозони та ЄС.

Щодо першої проблеми, то є два погляди на її вирішення. Згідно з першим «проблемним» країнам, насамперед Греції, необхідно вийти з Монетарного союзу, що дасть змогу застосувати для виходу із кризи класичний метод девальвації національної валюти. Противники такого підходу стверджують, що дефолт Греції та її вихід з єврозони матимуть катастрофічні наслідки для Європи і в економічному, і в політичному та гуманітарному аспектах. Одну з головних небезпек вони вбачають у тому, що цей вихід викличе паніку на фінансових ринках, що призведе до ланцюгової реакції неплатоспроможностей тих держав-членів єврозони, що перебувають у складному економічному становищі. Загальні ризики і втрати складно підрахувати, оскільки в результаті похитнеться довіра інвесторів до євро як до стабільної валюти. Попередні розрахунки економічних втрат від можливого виходу Греції з єврозони визначаються у критично велику для європейців суму – понад трильйон євро¹⁷. Політико-психологічні наслідки такої події можуть виявитися руйнівними для європейського проекту в цілому.

Водночас, якщо іще навесні 2012 р. дефолт Греції та її вихід з єврозони сприймався в ЄС як неприйнятний, то сьогодні думки щодо доцільності та ймовірності такого варіанта розвитку подій звучать дедалі частіше. Так, за неофіційною інформацією, в міністерстві фінансів Німеччини створено аналітичну групу, що прораховує наслідки можливого виходу Греції з єврозони. Прихильники такого розвитку подій вважають, що результат економічної програми реструктуризації грецьких боргів буде короткочасним, і цю програму доведеться неодноразово переглядати, що, зрештою, обов'язково призведе до дефолту, тіль-

¹⁷*Implications of a Disorderly Greek Default and Euro Exit*. IIF Staff Note: Confidential. – 2012. – February 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.athensnews.gr/portal/11/53784>

ки на ще більш низькому економічному рівні¹⁸. Вважається також, що грецька економіка не зможе посилити свою конкурентоспроможність, перебуваючи в єврозоні.

На сьогодні найбільш категоричним противником виходу Греції з єврозони та повернення до драхми є грецький уряд. За словами Антоніо Самараса, прем'єр-міністра Греції, у випадку виходу країну очікують дуже тяжкі соціально-економічні наслідки. Представники німецького Християнсько-демократичного союзу (ХДС) (Міхаель Майстер – віце-голова ХДС у нижній палаті німецького парламенту та депутат Армент Лашет) висловили занепокоєння тим, що можливий вихід Греції з єврозони може дестабілізувати ситуацію у східному Середземномор'ї та навіть призвести до нестабільності всередині НАТО.

Сьогодні зрозуміло, що вихід Греції не виправить усіх структурних помилок у ЄМС, але може мати дуже негативні наслідки, і тому пошук рішення ведеться у спосіб реструктуризації грецьких боргів і реалізації Афінами відповідних реформ.

***Довідково.** 21 лютого 2012 р. на зустрічі міністрів фінансів країн єврозони було погоджено програму фінансової допомоги Греції. Головними домовленостями були такі:*

- списання понад 53% суми боргу Греції (майже 100 млрд євро) перед приватними кредиторами;
- зниження до 2020 р. рівня зовнішнього боргу зі 160% ВВП до 120,5%;
- отримання від ЄС (у межах програми фінансової допомоги) кредиту розміром близько 130 млрд євро за умови виконання програми, розрахованої до 2014 р.;
- додаткове скорочення у 2012 р. бюджетних витрат Афін на 325 млн євро (планується, що економія має досягатися за рахунок скорочення бюджетів оборонного відомства, міністерства охорони здоров'я та місцевих органів влади);
- включення протягом двох місяців у національне законодавство Греції положення, згідно з яким обслуговування зовнішнього боргу стане пріоритетним завданням уряду (у майбутньому ця норма також має бути внесена в конституцію країни);
- лібералізація ринку праці Греції та прийняття плану скорочення держзвидатків, що передбачає скорочення на 15 тис. ро-

¹⁸Експерти не вірять у те, що Греція здатна уникнути дефолту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/02/21/270125>

бочих місць у державному секторі та зниження мінімальної зарплати із 751 до 600 євро;

• знаходження фінансової політики Греції під постійним моніторингом спеціальної робочої групи, що складатиметься з експертів Єврокомісії та держав єврозони.

Сьогодні грецький уряд просить відстрочку для скорочень на два роки через глибшу, ніж очікувалося, економічну рецесію (вона триває вже п'ятий рік, борг Греції складає понад 300 млрд євро, у травні 2012 р. рівень безробіття склав 23,1%). Це викликає різко негативну реакцію з боку Німеччини та Франції, оскільки невиконання досягнутих раніше складних домовленостей може викликати негативну реакцію на європейських фінансових ринках. Питання економічних рейтингів і реакції фінансових ринків та їхній вплив на економіку в ЄС, на думку експертів, уже вийшло за межі суто економічної сфери та перейшло в сферу політичну. Зокрема, вважається, що ризик зниження економічного рейтингу став постійним тиском на уряди, обрані демократичним шляхом¹⁹.

***Довідково.** 3 вересня 2012 р. Moody's змінило прогноз кредитного рейтингу Європейського Союзу зі стабільного на «негативний». Сам рейтинг при цьому залишився незмінним – на найвищому можливому рівні ААА. Негативний прогноз, на думку аналітиків агентства, обумовлений тим, що раніше так само були оцінені перспективи найбільших економік Євросоюзу – Німеччини, Великобританії, Франції та Нідерландів. Агентство попередило, що кредитний рейтинг ЄС може бути знижено, якщо якась із країн ЄС виявиться неплатоспроможною унаслідок боргової кризи. Зниження кредитного рейтингу провідними агентствами зазвичай спричиняє зростання відсотків за облігаціями, що може сприяти поглибленню боргової кризи²⁰. Примітно, що вже 4 вересня торги на європейських фондових ринках мали негативну динаміку, європейські індекси впали, а це свідчить про початок введення інвесторами капіталу з європейських активів, активно інвестуючи в американський долар, на що останній відреагував зростанням на 0,15%.*

¹⁹Rodrigues Maria João. Mapping Future Scenarios for the Eurozone : International Policy Analysis / Friedrich Ebert Stiftung. – 2012. – June. – 20 p. – P. 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

²⁰Moody's погіршило прогноз рейтингу Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~/1/0/all/2012/09/04/286864>

2. ПОТРЕБА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄС

Разом із потребою вирішення поточних економічних проблем країн єврозони актуальним для ЄС залишається питання внесення системних змін у функціонування єврозони задля недопущення в майбутньому подібних криз. **Під впливом економічної кризи держави-члени ЄС роблять кроки на шляху посилення інституційного складника економічної інтеграції.**

Із жовтня 2008 р. почали проводитися регулярні зустрічі єврогрупи (міністрів фінансів країн-членів єврозони), під час яких обговорюється політика врядування в єврозоні.

У 2009 р. було ухвалено рішення про створення нової наднаціональної архітектури нагляду та контролю за фінансовими ринками, основу яких мали складати Європейська рада аналізу системних ризиків (*European Systemic Risk Board – ESRB*) та Європейська система фінансових контролерів (*European System of Financial Supervisors – ESFS*)²¹. Головним завданням цих інституцій є нагляд за діяльністю банків, фінансових і страхових компаній, пенсійних фондів. Рішення цих інституцій мають рекомендаційний характер.

У 2010 р. прийнято рішення про створення двох тимчасових структур: Європейського фінансового стабілізаційного механізму (ЄФСМ) для ЄС-27 та Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) для зони євро. У липні 2011 р. досягнуто домовленості щодо об'єднання цих двох структур в одну інституцію – Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ), що має запрацювати у 2013 р.

***Довідково.** Функції ЄСМ полягатимуть у наданні підтримки країнам єврозони в разі необхідності забезпечення фінансової стабільності. ЄСМ матиме широкий інструментарій підтримки: надання кредитів своїм членам, забезпечення превентивної фінансової підтримки, купівля бондів країн-членів на первинних і вторинних ринках та забезпечення кредитної лінії для рекапіталізації фінансових інституцій. Рішення прийматимуться одногосно, у випадках невідкладності прийняття рішень – за*

²¹Резнікова О. Особливості інтеграційних процесів в ЄС на сучасному етапі: інституційні зміни в системі забезпечення політичної та економічної стабільності : аналіт. зап. / О. Резнікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/598/>

підтримки не менше 85% членів. Максимальний обсяг кредитної лінії ЄСМ регулярно переглядатиметься, поточний сукупний обсяг ЄСМ та ЄФФС становить 500 млрд євро.

Важливий крок у сфері поглиблення економічної інтеграції ЄС було здійснено 2 березня 2012 р.: 25 із 27²² держав-членів ЄС підписали Договір про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі²³ й таким чином зробили крок у напрямку **створення фіскального союзу**. Метою цього договору, відомого також під назвою Фіскальний (Бюджетний) пакт, є забезпечення фінансової дисципліни й подолання боргової кризи в регіоні. Головним положенням є зобов'язання держав-підписантів прийняти на національному (бажано конституційному) рівні правила щодо обмеження їхнього структурного дефіциту до 0,5% ВВП. Європейський Суд відповідно до звернення може винести рішення щодо відповідності національного законодавства країн взятим на себе зобов'язанням і у випадку виявлення порушення накласти максимальний штраф у розмірі 0,1% ВВП, кошти від якого мають спрямовуватися в Стабілізаційний фонд ЄС. Країни, державний борг яких перевищує 60% ВВП, зобов'язуються знижувати його щонайменше на 5% щороку²⁴. **Більш дієвим інструментом примусу держави дотримуватися взятих на себе зобов'язань є положення про те, що держави-порушники будуть позбавлені можливості отримувати допомогу від Європейського стабілізаційного механізму.**

***Довідково.** Загроза позбавлення допомоги від Європейського стабілізаційного механізму як інструмент тиску вже була задіяна: 13 березня 2012 р. міністри фінансів країн ЄС прийняли рішення призупинити у 2013 р. виплату Угорщині 495 млн євро за умови, якщо вона не відновить у 2012 р. бюджетну рівновагу, контрольний термін для досягнення якої закінчився у 2011 р. Рада з економічних і фінансових відносин (Екофін) ставила вимоги до Угорщини досягти показника бюджетного дефіциту на рівні 2,5% ВВП в 2012 р., а також рекомендувала утримати його значно нижче 3% у 2013 р. Украї складний фінансовий стан Угорщини,*

²²Великобританія та Чехія утрималися від підписання цього Договору.

²³Treaty On Stability, Coordination And Governance In The Economic And Monetary Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.european-council.europa.eu/media/579087/treaty.pdf>

²⁴Аби Пакт набув чинності, його мають ратифікувати щонайменше 12 країн ерози. Станом на 3.10.2012 р. це зробили 11 держав-членів ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/policies/agreements/search-the-agreements-database?command=details&id=&lang=en&aid=2012008&doclang=EN%22>

гостра потреба отримання кредиту від МВФ змусили угорський уряд прийняти умови Євросоюзу. На зустрічі угорського прем'єра Віктора Орбана та голови Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу 24 квітня 2012 р. угорський прем'єр заявив, що його країна виконає всі зобов'язання, а всі спірні питання (особливо стосовно центрального банку Угорщини – MNB) будуть вирішені на користь Євросоюзу.

Крім Угорщини, попередження про можливість застосування санкцій отримала Іспанія, контрольний термін для якої визначено у 2013 р.

Подальшим кроком до створення інструментів впливу на економічну політику держав-членів ЄС та єврозони став перелік пропозицій з боку представників влади ЄС щодо здійснення економічних реформ протягом наступних десяти років з метою подолання кризових явищ у ЄС та усунення структурних недоліків в інституційній системі ЄМС, оприлюднений 26 червня 2012 р. у вигляді спільного звіту Президента ЄК Жозе Мануеля Баррозу, Президента Європейської Ради Германа ван Ромпея та Голови ЄЦБ Маріо Драгі. Звіт має назву «На шляху до справжнього економічного та монетарного союзу»²⁵, а спрямованість запропонованих у ньому реформ можна характеризувати цитатою з документа: «Національні політики не можуть робитися ізольовано, оскільки їх реалізація впливає на всю єврозону». Звіт було представлено напередодні саміту ЄС 28–29 червня 2012 р., у ньому пропонувалися напрями реформ, за результатами яких єврозона перетвориться в політичний, банківський і фіскальний союз.

***Довідково.** З-поміж іншого, у звіті йдеться про інтегровану політику у таких сферах:*

*• **фінансів**, що має забезпечувати фінансову стабільність, діяльність у банківській сфері та гарантувати права вкладників. Для цього мають бути створені:*

- єдина система банківського нагляду, яка б діяла на європейському та національному рівнях;*
- система спільного забезпечення та гарантування депозитів (попередньо – з ресурсів Європейського механізму стабільності);*

²⁵*Towards a Genuine Economic and Monetary Union : Report by President of the European Council Herman Van Rompuy. – Brussels. – 2012. – June 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/focuson/crisis/documents/131201_en.pdf*

- **бюджету**, що передбачає фіскальну солідарність і вирішення проблеми боргу. Верхні ліміти щорічних бюджетних балансів і рівні урядових заборгованостей держав-членів мають прийматися спільним рішенням. Перевищення узгоджених рівнів має бути обґрунтоване й погоджене. У середньостроковій перспективі випуск «спільного боргу» (євробондів) має стати елементом фіскального союзу;

- **економічній**, що має сприяти зростанню, зайнятості та конкурентоспроможності. Межі політичної координації мають підкріплюватися юридично й бути досить потужними, аби невідповідна політика окремої держави-члена не піддавала ризику стабільність у ЕМС. Особливо важливими сферами є трудова мобільність і координація податкової політики.

Рішення, прийняті на саміті ЄС, стали компромісним варіантом, у якому враховано і позицію Німеччини щодо необхідності створення ефективних механізмів управління в межах ЕМС, і позиції Італії, Іспанії та Франції, які вбачають за необхідне стимулювання фінансових впливів у власні економіки як важливого засобу боротьби із кризою. **Найважливішими досягненнями можна вважати зрушення в бік створення банківського союзу** – рішення щодо заснування єдиного механізму банківського нагляду, що здійснюватиметься під управлінням ЄЦБ, та заходи з відокремлення суверенного боргу та ризиків, пов'язаних із ним, від банківського – таким чином Європейський стабілізаційний механізм буде спроможний рекапіталізувати банки безпосередньо, а не через державні бюджети (в цьому випадку позики не збільшуватимуть розмір дефіциту бюджету країни).

Було домовлено, що рекапіталізація іспанських та італійських банків відбуватиметься за допомогою, що надаватиметься Європейським інструментом фінансової стабільності – ЄІФС (доти, доки не почне діяти ЄСМ). Це допоможе знизити відсоткові ставки по державних облігаціях Італії та Іспанії. Також було домовлено, що фонди ЄІФС/ЄСМ можуть використовуватися для купівлі бондів держав-членів, які дотримуватимуться загальноприйнятих правил, рекомендацій і графіків.

Як уже зазначалося, важливим питанням для Франції, Італії та Іспанії було залучення додаткових фінансових ресурсів для стимулювання зростання. У межах цього питання було прийнято **такі рішення**:

- домовлено про додаткове залучення 120 млрд євро для:
 - збільшення основного капіталу Європейського інвестиційного банку до 10 млрд євро;

- запуску пілотної фази проектних фондів у сфері транспорту, енергії та інфраструктури з широкосмуговою мережі;
- перерозподілу структурних фондів для підтримки середнього й малого бізнесу та зайнятості серед молоді, виділення додаткових 55 млрд євро для здійснення заходів зі стимулювання зростання;

• прийнято Пакт зростання та зайнятості²⁶. Його основні положення визначають пріоритетні напрями дій на національному рівні держав-членів ЄС та на загальноєвропейському рівні. На національному рівні документ наголошує на необхідності дотримання принципу збереження високого рівня життя населення завдяки залученню додаткових фінансових ресурсів у системи соціального забезпечення. Важлива роль у відновленні економіки відводиться також державним капіталовкладенням і витратам, а також державному втручанню задля виявлення та просування перспективних сфер економіки.

На рівні ЄС Пактом передбачено заходи з поглиблення єдиного ринку у спосіб усунення бар'єрів, що залишилися, зокрема в цифровій і мережевій сфері (у спосіб запровадження єдиного цифрового ринку). У другому акті єдиного ринку увага має приділятися питанням державних закупівель, цифровому підпису та визнанню професійних кваліфікацій. Додаткова економічна вигода від цих заходів очікується в розмірі 330 млрд євро. З-поміж інших важливих цілей визначається завершення формування внутрішнього ринку енергетики до 2014 р. і впровадження інновацій у виробництво.

Особливість цього документа полягає у визначенні додаткових фінансових впливів найбільш важливим чинником стимулювання економічного розвитку. Фінансові ресурси планується залучати з бюджету ЄС і загальноєвропейських фондів, зокрема йдеться про Європейський соціальний фонд, Європейський інвестиційний банк, структурні фонди. Також інструментом для залучення фінансових ресурсів будуть т.зв. проектні фонди у сфері транспорту, енергетики та широкосмугової інфраструктури.

Таким чином, **держави-члени ЄС рухаються в напрямку запровадження економічного врядування в єврозоні у спосіб посилення інституційного складника та створення інструментів впливу на економічну політику держав-члени ЄС і єврозони**. Сьогодні вже здійснено перші кроки на шляху створення фіскального та банківського союзу.

²⁶ *Conclusions* / European Council. – 2012. – 28/29 June [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/131388.pdf#page=8

В умовах економічної кризи критичне значення отримує впровадження державами домовленостей, досягнутих на рівні ЄС. У цій сфері держави-члени ЄС вжили заходів щодо запровадження більш ефективних інструментів стимулювання, аніж загальноприйнятій і майже недовідомій до цього метод колективного впливу. Насамперед ідеться про домовленість щодо запровадження окремих зобов'язань у вигляді правових норм на національному (бажано конституційному) рівні. Дієвим інструментом впливу на внутрішню політику держав також може бути обумовленість отримання фінансової допомоги з боку ЄСМ.

У політичному та експертному середовищі ЄС ведеться також активна дискусія щодо шляхів стимулювання зростання європейської економіки та пошуку шляхів подолання розриву в рівнях конкурентоспроможності держав-членів єврозони. Ці два питання є принциповими для виходу із кризи зі збереженням цілісності ЄС. Питання стимулювання зростання європейської економіки має більш прикладний характер і може бути прогнозованим за умови ведення державами ефективною економічною політикою й дотриманням взятих на себе зобов'язань. Водночас проблема вирівнювання показників конкурентоспроможності в різних країнах ЄС є набагато складнішою, оскільки містить не лише фінансово-політичні аспекти, а й соціокультурні, що, як виявилось, відіграють значну роль у підвищенні рівня ефективності економічного врядування.

Європейський монетарний союз – це амбітний і ризикований проєкт, який має своїх палких прихильників і противників, розвиток якого ніхто не міг достеменно прогнозувати. Водночас навіть поверхневий аналіз перебігу подій і прийнятих документів дозволяє припустити, що сучасна проблема єврозони проявилася не як проблема неввіреного вибору економічної моделі розвитку ЄС, а як проблема недотримання взятих на себе зобов'язань при отриманні додаткових/рівних можливостей від функціонування монетарного союзу та єдиного ринку. В основних документах ЕМС простежується *постійність* і повторюваність положень щодо напрямів здійснення необхідних реформ, також періодично згадується проблема неповного виконання державами-членами взятих на себе зобов'язань.

3. ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ ЄС У ПРОЦЕСІ ПОШУКУ ВИХОДУ ІЗ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ ТА ЙМОВІРНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ПОДІЙ

Держави-члени ЄС постійно знаходилися перед викликом – необхідністю прискореного проведення реформ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської економіко-соціальної моделі розвитку зі збереженням високого рівня життя населення. Функціонування єдиної валюти створювало певні обмеження у виборі економічних засобів підвищення конкурентоспроможності, зокрема держави не могли знизити собівартість власної продукції на світових ринках у спосіб девальвації національної валюти. Це можна було зробити іншими способами: з одного боку, підвищенням наукоємності виробництва, з іншого – зниженням собівартості продукції завдяки іншим доступним механізмам, зокрема у сфері політики зайнятості (соціальне та трудове законодавство). Підвищення наукоємності європейської економіки було й залишається пріоритетним напрямом стратегії економічного розвитку Євросоюзу. Здійснення реформ у соціальній сфері та сфері зайнятості є чутливим внутрішньополітичним питанням, що вимагає суспільного схвалення.

Реформування ринку праці задля скорочення витрат на виробництво може мати негативний вплив на рівень життя населення, наприклад у частині зменшення зарплат і збільшення робочого тижня. У більшості випадків населення негативно сприймає такі реформи. А в умовах функціонування й розвитку ЄС перед політиками держав-членів стояло завдання отримати згоду населення на поглиблення інтеграційних процесів, безпосереднім наслідком чого мало б бути зростання добробуту громадян об'єднаної Європи.

Соціально-економічна модель розвитку ЄС вважається європейцями особливою – такою, що відрізняє Західну Європу від решти розвинених країн і передбачає «створення соціально орієнтованої Європи в межах глобальної економіки, а саме створення робочих місць і забезпечення рівних можливостей для всіх громадян»²⁷.

²⁷ *Аньолетто С.* Социальная модель Европейского Союза / С. Аньолетто // Регион: экономика и социология. – 2007. – № 3. – С. 278–284.

Довідково. Теоретично європейську соціальну модель можна визначити як сукупність ідей (цінностей), що поділяються всіма членами спільноти²⁸:

- створення суспільства, основною турботою якого є забезпечення прав людини (включно з економічними й соціальними правами), і яке гарантує всім громадянам використання цих прав та участі в суспільному житті;
- забезпечення всім громадянам високого рівня соціального захисту й рівного доступу до основних суспільних послуг, що гарантуються та надаються державою, таким як освіта і професійна підготовка, житло, охорона здоров'я;
- досягнення високого рівня зайнятості та якості робочих місць при дотриманні прав працівників.

Критики європейської соціальної моделі вказували на те, що вона стала причиною відставання ЄС від США на початку 2000-х років. Зокрема, стверджується, що європейська соціальна модель має низку негативних з економічного погляду характеристик: більш високий рівень соціальних видатків, більш високий сумарний рівень податкового навантаження, більш високі соціальні відрахування. Найбільший негативний вплив зумовлений високими корпоративними податками та високим рівнем регулювання, особливо ринків праці²⁹. Дотримуючись такої соціальної моделі та маючи структурні недоліки в ЕМС, держави-члени єврони були й залишаються більш вразливими до наслідків економічної кризи, ніж інші держави-члени Західної Європи чи Північної Америки.

Яскравим прикладом є Франція, експансивна соціальна політика якої зумовила стрімке зростання державного боргу та процес деіндустріалізації країни.

Довідково. Із 2001 р. погіршується торговельне сальдо Франції (9,4 млрд євро у 1995 р., 2,5 млрд у 2005 р., 42,0 млрд у 2009 р.) Великі французькі виробники дедалі частіше приймають рішення про перенесення виробництва за межі країни. Зокрема, цьому сприяє зростання витрат підприємств на оплату праці: з 2000 по 2008 р. вони зросли на 55,8%. При цьому підвищення заробітної плати нетто на 100 євро коштує німецьким роботодавцям

²⁸Аньолетто С. Социальная модель Европейского Союза / С. Аньолетто // Регион: экономика и социология. – 2007. – № 3. – С. 280.

²⁹Тэтчер Маргарет. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Маргарет Тэтчер ; пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 504 с.

152 євро, а французьким – 169. При цьому прибутки французьких підприємств є нижчими, ніж майже у всіх інших державах ЄС.

Результатом соціальної політики французького уряду стало різке підвищення видатків бюджету із 45,6 (1980 р.) до 56,6% (2011 р.) та збільшення працівників державного сектору – з 1980 р. по 2008 р. кількість працівників державного сектору у Франції зросла понад на третину (36%): на 14,3% у центральному апараті й на 71,2% на місцевих рівнях³⁰. На сьогодні загальна кількість зайнятих у державному секторі складає 20,6% від загальної кількості працюючих (1980 р. – 17,8%). Якщо врахувати 1,1 млн працівників державних підприємств і співробітників системи соціального страхування, то загальна кількість бюджетників складе 25% (у Німеччині – 13,1%³¹). Високим у Франції також є показник соціальних витрат – 30,8% від ВВП.

Водночас успішний приклад держав Північної Європи свідчить про можливість поєднання інноваційного розвитку, зростання виробництва та високого рівня соціального забезпечення. За висновком Світового банку, успішність цих держав зумовлена сприятливими умовами, які вони забезпечують для ведення бізнесу (північноєвропейські держави входять до перших 15-ти країн у рейтингу ведення бізнесу³²). Крім того, північноєвропейські держави забезпечують інноваційний розвиток економіки завдяки стимулюванню підтримки підприємствами сфери дослідження та розвитку, створенню механізмів державного фінансування та режимів інтелектуальної власності для посилення взаємовигідного партнерства університетів і приватних компаній, забезпеченню працівників можливістю отримання додаткової освіти. Така економічна політика дала змогу державам Північної Європи залишатися більш конкурентоспроможними в умовах світової економічної кризи та кризи єврозони.

Таким чином, особливості економічно-соціальної політики ЄС мають враховуватися при визначенні передумов кризи єврозони, однак вони не можуть розглядатися як головний чинник вразливості економіки єврозони перед впливом економічної кризи. На думку експертів, одним із негативних чинників може бути зниження продуктивності праці в державах-членах ЄС. Так, згідно зі звітом Світового банку

³⁰Uterwødde Henrik. Zeit für Reformen: Frankreichs Wirtschaft im Wahljahr / Henrik Uterwødde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dgap.org/de/think-tank/publikationen/dgapanalyse/zeit-f%C3%BCr-reformen>

³¹[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Star.html>

³²Europe's debt crisis. At bursting point? // Economist. – 2012. – January 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2012/01/europes-debt-crisis>

«Золоте зростання: відновлення блиску європейської економічної моделі»³³ протягом 2002–2008 рр. відбулося суттєве зниження продуктивності праці саме в державах Середземномор'я (Італії, Іспанії, Греції та Португалії) (рис. 1).

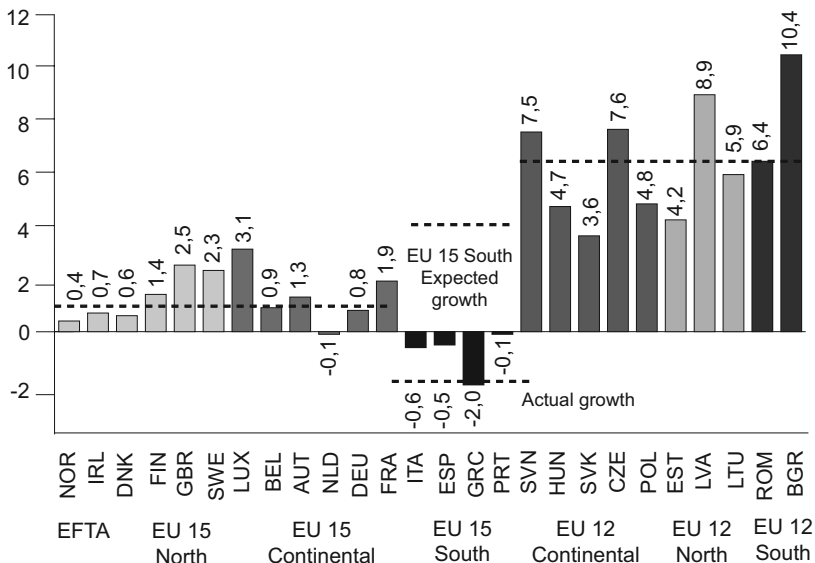

Рис. 1. Зростання продуктивності праці у 2002–2008 рр.

Причиною такого явища, з-поміж іншого, називають переплив інвестицій до нових членів ЄС у Центральній-Східній Європі, що мав місце після розширення ЄС на Схід. Проте це не може повністю відповідати дійсності, оскільки разом зі зростанням інвестування в нові держави-члени ЄС надходження прямих іноземних інвестицій у держави Середземномор'я збільшилося майже удвічі з 2005 по 2008 рр.³⁴. Найбільш реальними причинами є, по-перше, те, що з усіх країн Європи підприємницькі структури Греції, Італії, Португалії та Іспанії містять найбільшу з-поміж інших європейських економік частку ма-

³³Indermit S. Jill. Golden Growth: Restoring the lustre of the European Economic model / S. Jill Indermit, Martin Raiser. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEX/0,,contentMDK:23074045-pagePK:146736-piPK:146830-theSitePK:258599,00.html>

³⁴Там само. – С. 17.

лих підприємств (а така підприємницька структура вразлива в умовах функціонування великого ринку). По-друге, одними з причин низьких економічних показників у країнах Південної Європи, на думку експертів Світового банку, є високі податки й надмірна кількість нормативів, які до того ж часто застосовувалися неефективно. Ці чинники можуть вважатися причиною погіршення ситуації в умовах кризових викликів і посилення економічної конкуренції.

За неофіційною інформацією, крім перерахованого, причиною катастрофічної ситуації з економікою Греції є економічне врядування, результат якого – накопичення значного державного боргу через зовнішні позики, значне збільшення витратної частини державного сектору й повна відсутність реформ, які зробили б грецьку економіку прозорою та конкурентоспроможною. Крім того, йдеться також про шахрайство у сфері оподаткування та державних фінансів, корупцію, приховування дійсної інформації щодо економічних показників і маніпулювання статистичними даними задля отримання додаткових кредитів, які фактично витрачалися не на модернізацію країни та інноваційний розвиток, а на високі соціальні витрати й у приватних цілях грецьких чиновників³⁵. За даними *Transparency International*, у Греції наявні серйозні недоліки підзвітності державного сектору та глибоко вкорінені проблеми неефективності, зловживання службовим становищем і корупції, які не перебувають під необхідним контролем, а також не санкціоновані належним чином³⁶.

Перед державами-членами єврозони, що мають значний державний борг та зовнішній дефіцит, стоїть дуже складне завдання відновлення конкурентоспроможності власних економік, що передбачає впровадження економічних реформ разом із дотриманням загальноєвропейської стратегії інноваційного розвитку. Очевидно, що внутрішніх ресурсів на інноваційний розвиток у цих державах не може бути. Певні фінансові ресурси можуть залучатися з відповідних фондів ЄС.

Відновлення конкурентоспроможності економік держав-членів єврозони, що найбільше потерпають від економічної кризи, може бути також досягнуто завдяки здешевленню продукції національного виробництва. Така економічна політика може сприяти створенню більш вигідних умов для виробництва та привабленню зовнішніх інвестицій.

³⁵Lewis Michael. Beware of Greek Bearing Bonds / Michael Lewis. – 2010. – October 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vanityfair.com/business/features/2010/10/greeks-bearing-bonds-201010>

³⁶Money, politics, power: corruption risks in Europe : report of Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/money_politics_and_power_corruption_risks_in_europe

Водночас в умовах здійснення таких реформ державам, які знаходяться в найбільш критичному стані, неможливо буде уникнути т.зв. соціального демпінгу, що передбачає відхід від конвергенції соціальних стандартів у межах ЄС та зниження зарплат і збільшення робочого часу. Реформування ринку праці й заходи економії, що включають суттєве скорочення державних видатків і соціальних виплат, потребуватимуть суспільної згоди щодо урядових дій – т.зв. суспільного договору, що даватиме, з-поміж іншого, згоду громадян на погіршення соціальних стандартів, у т.ч. у сфері зайнятості.

Зростання суспільної напруженості в державах-членах ЄС, найбільш постраждалих від кризи, та окремі випадки масових протестів свідчать про те, що рівень підтримки антикризових програм серед населення є невисоким. Зважаючи на важливість забезпечення демократичного принципу прийняття рішень у ЄС, перед національними урядами всіх держав-членів Євросоюзу стоїть складне завдання переконати громадян, з одного боку, у правильності прийнятих рішень щодо поглиблення євроінтеграції, з другого – в необхідності збільшення економії. У цьому контексті держави-члени євросони опинилися ще перед одним серйозним викликом – зростанням рівня взаємної недовіри між громадянами різних країн на основі звинувачень у невідповідній економічній політиці.

Вважається, що саме економічна криза й заходи економії сприяли зростанню популярності правих сил у ЄС, зокрема у Греції, Угорщині, Нідерландах, Фінляндії та деяких інших країнах. Негативна риторика європейських правих сьогодні спрямована переважно проти емігрантів і має в основі питання культури й ідентичності, проте не слід виключати зростання рівня взаємної недовіри і серед громадян ЄС за умови поглиблення кризових явищ у майбутньому.

Наслідком кризи, що може мати серйозний вплив на подальший соціогуманітарний, політичний та економічний розвиток Європейського Союзу є виникнення нових ліній поділу в ЄС. Так, сьогодні його умовний розподіл на «багату Північ» і «бідний Південь» поволі витісняє собою традиційний поділ Європи на багатшу Західну та біднішу Східну. Виникнення нових водорозділів у Європі є на сьогодні актуальною темою наукових досліджень. Крім спрощеного географічного підходу «північ-південь», ідеться також про перегрупування європейських країн на функціональній основі відповідно до прийняття чи заперечення подальших форм європейської інтеграції³⁷.

³⁷*North Against South In Europe?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurodialogue.org/North-against-South-in-Europe>

Реальним сценарієм зазначеного перегрупування може стати фрагментація єврозони на ядро та периферію. Такий розвиток подій матиме місце за умови прийняття принципового рішення про доцільність створення повноцінного фіскального, економічного та політичного союзу державами-членами єврозони, політично готовими до цього та економічно однорідними між собою. Такий розвиток подій не передбачає ані дефолту, ані виходу з єврозони якоїсь із держав-членів. Різниця між учасниками «ядра» та іншими державами єврозони полягатиме, з-поміж іншого, у різній вартості позикових коштів, різних рейтингах, вимогах із боку донорів³⁸, різній вартості євро для держав «ядра» та держав «периферії». Ідея щодо запровадження «різного євро» видається доречною Гансу-Олафу Шенкелю, колишньому президенту Федерації німецької промисловості. Він обгрунтовує доцільність такого кроку тим, що валюта різної вартості відповідатиме реальному стану справ у євзоні, оскільки дозволить економічно слабшим країнам Південної Європи стати конкурентоспроможнішими порівняно з більш потужними країнами Північної Європи, для економіки яких вартість європейської валюти сьогодні є навіть дещо заниженою³⁹.

Розвиток подій і шлях трансформації єврозони та ЄС неможливо точно спрогнозувати, але при подальшому вивченні процесів можна брати до уваги можливі сценарії еволюції Європейського монетарного союзу. Найбільш повний сценарний аналіз було запропоновано в дослідженні «Визначення майбутніх сценаріїв для єврозони»⁴⁰, в якому автор (Марія Жоао Родрігес – колишній міністр із кваліфікації та зайнятості Португалії, відома ще як «матір» Лісабонської стратегії) докладно характеризує кожен із можливих варіантів розвитку подій.

Отже, можливими сценаріями розвитку єврозони та ЄС є такі.

1. Половинчатість у рішеннях, недоведення справи до кінця.

За цих умов Економічний та монетарний союз залишається незавершеним, неспроможним забезпечити зайнятість і перехід до нової моделі зростання, що є більш екологічною, розумною та інклюзивною. Регулювання європейської фінансової системи залишається незавершеним, її наглядіві органи – слабкими, доступ до фінансових ресур-

³⁸*Rodrigues Maria João*. Mapping Future Scenarios for the Eurozone : International Policy Analysis / Friedrich Ebert Stiftung. – 2012. – June. – 20 p. – P. 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

³⁹*North Against South In Europe?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurodialogue.org/North-against-South-in-Europe>

⁴⁰*Rodrigues Maria João*. Mapping Future Scenarios for the Eurozone : International Policy Analysis / Maria João Rodrigues // Friedrich Ebert Stiftung. – 2012. – June. – 20 p. – P. 16–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

сів – нестабільним. Зростає залежність ЄС від фінансової допомоги від зовнішніх партнерів.

Складним завданням залишається зменшення різниці між державами-членами у показниках зростання, інвестицій, безробіття, незважаючи на зусилля з оптимізації роботи структурних фондів. Деякі регіони перебувають у пастці рецесії/стагнації. Посилюється національний супротив тіснішій координації національних бюджетів і програм європейського рівня. Це своєю чергою призводить до ослаблення підтримки європейської інтеграції та посилення антиєвропейських і популістських партій.

2. Ослаблення: європейська фрагментація та дезінтеграція. Економічний та монетарний союз залишається незавершеним, неспроможним забезпечити зростання та переживає потрясіння від суверенних дефолтів і виходів з нього. Доступ до фінансових ресурсів залишається предметом постійної непевності. Водночас спроби регулювання фінансової системи задля зменшення її вразливості та зняття тиску зустрічають постійний опір з боку національних урядів. Європейські фінансові органи наглядю залишаються слабкими, різниця вартості позикових коштів для обслуговування державного боргу між державами-членами є дуже великою, а ресурси ЄСМ надто низькими – у результаті має місце хронічна кредитна криза, що поглиблює рецесію в окремих державах-членах.

Відсутність фінансових ресурсів і можливості просування приватного й державного інвестування поглиблюють рецесію окремих країн. Наслідком цього є руйнація систем соціального забезпечення та зростання рівня бідності, що своєю чергою спричиняє виникнення недовіри між європейськими регіонами та призводить до фрагментації європейської ідентичності. Протекціоністські реакції виникають усюди, підштовхуючи європейців до повернення національних кордонів та національних валют і прокладаючи шлях до руйнування та фрагментації євразони та ЄС. Наслідком цього є глобальний шок, що призводить до глобальної рецесії.

3. Формування європейського ядра: фінансовий союз меншої групи країн. Економічний та монетарний союз створюється меншою групою держав-членів (ядром), у його межах приймається новий остаточний договір (поза договорами ЄС), виключаються і нечлени Єврозони, й навіть деякі її члени (утворюється дворівнева Європа).

Створюється управління фінансовою системою, що забезпечує більшу фінансову стабільність. Посилюються європейські наглядові органи для забезпечення стабільності банківської системи. У межах ядра створюється Європейська кредитна агенція, що за необхідності

забезпечує спільний випуск державних бондів. Для надання фінансової допомоги державам поза межами ядра, що перебувають у складно-му становищі, існує європейський механізм стабільності (варто зазначити, що його можливості чітко обумовлені).

Нові фінансові ресурси для інвестицій, поєднані з європейською промисловою політикою, єдиним ринком і відповідними структурними реформами, стимулюють перехід до більш «зеленої», розумної та інклюзивної економіки в групі ядра. Більш організовані та конкурентоспроможні європейські виробничі ланки під менеджментом із групи ядра є більш спроможними використовувати потенціал європейського єдиного ринку та глобальних ринків.

У групі ядра забезпечується довгострокова стабільність системи соціального забезпечення, однак у країнах поза цією групою вона послаблюється. Деякі регіони залишаються у пастці рецесії/стагнації з високим рівнем безробіття. Ворожість між європейськими регіонами зростає, базується на стереотипах і призводить до фрагментації європейської ідентичності.

4. Завершення проекту. Фіскальний союз у ЄС. У Європейському Союзі завершується створення Економічного та монетарного союзу, членство відкрите для всіх держав-членів, які хочуть приєднатися. Вдається уникнути проекту «дворівневої Європи», водночас актуальним залишається проект «двошвидкісної Європи». Запроваджується регулювання фінансової системи, що забезпечує більше фінансової стабільності. Сильніші європейські наглядові органи забезпечують більш зрілу банківську діяльність із більш відповідальним кредитуванням і позичанням та нормальне міжбанківське кредитування в межах ЄС. Таким чином, менш необхідними є спеціальні заходи ЄЦБ щодо отримання нормального доступу до кредиту. Європейська боргова агенція забезпечує спільний випуск державних бондів як крайнього засобу, коли випуск на національному рівні стає надмірним. Європейський механізм стабільності має всі можливості для забезпечення фінансової допомоги на основі чітких умов.

Посилюється також довгострокова стабільність системи соціального забезпечення: інвестиції, зростання та створення робочих місць підтримуються більш сильними європейськими інструментами. Нові інвестиційні ресурси, поєднані з європейською промисловою політикою, єдиним ринком і відповідними структурними реформами, стимулюють перехід до більш «зеленої», розумної та інклюзивної економіки.

Здійснюється та заохочується на національному, європейському рівнях соціальний діалог і досягнення домовленостей щодо вирівнювання зарплат і показників продуктивності. Наслідком цього є зни-

ження різниці в інвестиціях, зростанні та показниках безробіття, а регіони, що відстають, мають більш реальні шанси наздогнати решту відносно конкурентоспроможності, соціальних та екологічних стандартів, так само, як і знизити свій зовнішній економічний та фінансовий дефіцит.

Єврозона, розбудовуючи більш послідовний Економічний та монетарний союз, є спроможною координувати свої зовнішні позиції. Євро – світова резервна валюта, що приваблює фінансові ресурси з усього світу.

Із запропонованих сценаріїв розвитку єврони та ЄС найменш бажаним не лише для європейців, а й для всього світу є **перспектива європейської фрагментації та дезінтеграції**. Найбільш ідеальним (а тому найменш вірогідним) є останній сценарій – **успішна побудова фіскального союзу в межах ЄС**. Відповідно, найбільш реалістичними варіантами розвитку подій є варіанти перший (неспроможність прийняття конкретних рішень і стагнація) та третій (створення дворівневої або двошвидкісної Європи) з певними можливими варіаціями.

Як уже зазначалося, сьогодні держави-члени ЄС демонструють абсолютну впевненість у необхідності збереження існуючого рівня інтеграції, а в окремих випадках і переконаність у потребі його поглиблення. Підтвердженням цьому є доповідь міністрів іноземних справ 11 держав-членів ЄС⁴¹ від 17 вересня 2012 р., яка є свого роду політичною декларацією намірів і містить основні ідеї щодо шляхів реформування ЄС.

***Довідково.** 3-поміж іншого, в доповіді наголошується на необхідності здійснення кроків для створення інтегрованої фінансової, бюджетної систем, інтегрованої системи економічної політики. Міністри наголошують на такому:*

- абсолютний пріоритет Економічного та валютного союзу;
- посилення економічного управління у спосіб створення на рівні ЄС більш сильних механізмів контролю за виконанням державами Євросоюзу зобов'язань щодо дотримання бюджетної дисципліни;

⁴¹Міністри іноземних справ Австрії, Бельгії, Данії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії та Франції були об'єднані за ініціативою міністра закордонних справ Німеччини Гідо Вестервелле на початку 2012 р. у групи заради майбутнього Європи. 17.09.2012 р. відбулася їхня п'ята зустріч, під час якої і була представлена доповідь: *Final Report of the Future of Europe Group*. – 2012. – September 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/626322/publicationFile/171783/120918-Abschlussbericht-Zukunftsguppe.pdf>

- *обов'язковість координації економічної політики між державами-членами у сферах, що є основними для стійкого економічного розвитку.*

Автори доповіді визначають програму реформ, які, на їхню думку, дадуть змогу ЄС посісти гідне місце у світі. Зокрема, йдеться про необхідність здійснення реформування сфери управління ЄС у спосіб посилення інституцій Євросоюзу (Європейської Комісії, Європейської Ради, Європейського парламенту) та наділення їх більшими владними повноваженнями. Для розширення можливостей ЄС пропонується для прийняття деяких рішень застосовувати принцип кваліфікованої більшості.

У документі також приділяється увага реформуванню сфери зовнішньополітичної діяльності ЄС завдяки наданню Комісару із зовнішніх справ ЄС більших повноважень, посиленню Європейської служби зовнішніх дій, Ради із зовнішніх справ ЄС. Також наголошується на потребі більш активного розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики та оборонної сфери.

Незважаючи на те, що в доповіді неодноразово наголошується на необхідності запровадження реформ у межах всього ЄС (27-ми країн-членів) і пріоритетність зміцнення Економічного і валютного союзу, слід зауважити, що цей документ демонструє позицію лише частини держав-членів ЄС. Крім того, в документі йдеться про те, що не всі висловлені в ньому позиції були підтримані всіма державами-членами, міністри яких входять до Групи заради майбутнього Європи (*Future of Europe Group*).

Сьогодні лідери держав-членів ЄС заявляють про неприйнятність дезінтеграційних процесів у єврозоні та демонструють рішучі наміри запобігти такому розвитку подій. Однак виклики, що стоять перед ними, мають дуже складний і різноплановий характер, що, по-перше, зумовлює високу складність повного визначення причин проблеми; по-друге, не дає змоги зробити прогноз розвитку подій із високим рівнем вірогідності.

4. ВПЛИВ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ НА ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

У цьому контексті не до кінця можна визначити вплив кризи єврозони на відносини між Україною та ЄС. З одного боку, Євросоюз зацікавлений у посиленні свого політичного впливу на Україну та поглибленні економічного співробітництва з нею. Однак критичною

перешкодою для подальшого прогресу у відносинах Україна–ЄС європейські політики називають невідповідність української внутрішньої політики європейським цінностям.

Позиція Євросоюзу щодо України сьогодні жорстка як ніколи. Деякі європейські політики (зокрема міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт) заявляють про відхід України від шляху зближення з ЄС. Своєю чергою Президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу під час телемосту в межах щорічного форуму Ялтинської європейської стратегії (YES)⁴² заявив, що Європейський Союз поки не бачить умов для підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Він також наголосив, що Євросоюз очікує від української влади більш рішучих кроків у напрямку відповідності європейським цінностям.

Водночас більшість європейських політиків дотримуються думки стосовно того, що на сучасному етапі треба запобігти заморожуванню відносин між Україною та ЄС. Продовження цивілізованого діалогу між ними є, без перебільшення, необхідною умовою успішного розвитку Європейського континенту. Створення міцного інституційного базису двосторонніх відносин є головною умовою та інструментом такого діалогу. Україна та ЄС здійснили кропітку і тривалу роботу з укладання Угоди про асоціацію, включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ЗВТ), яка не має аналогів з-поміж чинних угод ЄС із третіми сторонами. І хоча цю Угоду не було підписано, як спочатку планувалося, під час останнього саміту Україна–ЄС у грудні 2011 р., досить швидке її парафування свідчить про зацікавленість сторін у її існуванні.

***Довідково.** Станом на 2011 р. Україна посідала 22 місце серед торговельних партнерів Європейського Союзу, складаючи 1,1% від загальних обсягів зовнішньої торгівлі ЄС⁴³ (на долю РФ припадає III місце і 9,5% відповідно). Хоча із 2010 р. Євросоюз перемістився з I на II місце серед зовнішньоторговельних партнерів України, саме він залишається її основним партнером (29,6% у структурі зовнішньої торгівлі України припадає на ЄС, 33% – на Російську Федерацію). Обсяги зовнішньої торгівлі Європейського Союзу стрімко зростають (не враховуючи загальний спад під час світової економічної та фінансової кризи), і розширення своєї при-*

⁴²13–16 вересня 2012 р.

⁴³Extra EU 27. EU bilateral trade and trade with the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147269.pdf

сутності на світових ринках залишається для ЄС актуальним. Україна з її 45,6 млн населення може становити для ЄС перспективний ринок збуту.

Підписання Угоди про асоціацію (включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі) в інтересах обох сторін, однак сьогодні на перешкоді цьому стоять політичні чинники. У зв'язку із цим одна з головних умов продовження діалогу ЄС з Україною – проведення в нашій державі чесних і прозорих парламентських виборів.

Водночас можливе відтермінування підписання Угоди про асоціацію може бути використане Україною для здійснення необхідної підготовки до імплементації цієї Угоди. За своїм змістом остання є міжнародним договором. Це означатиме те, що Українська Держава, підписуючи Угоду, бере на себе жорсткі зобов'язання щодо перенесення у своє законодавство актів надбання Спільноти, вміщених у відповідні додатки до Угоди. Послідовна й ефективна імплементація механізмів Угоди про асоціацію створить міцний базис подальшого сталого політичного та економічного розвитку нашої держави, закладе основу стратегії реформування усіх основних сфер і впровадження європейських стандартів в Україні.

Системна та послідовна політика з модернізації Української Держави не має залежати від термінів підписання Угоди про асоціацію. Безперечно, європейська інтеграція була тим інструментом, за допомогою якого бідні країни Європи, вступаючи до складу ЄС, дотворювалися на країни з високим рівнем прибутку⁴⁴. Однак досвід сьогоднішньої кризи єврозони свідчить про те, що держава-член ЄС може бути захищена від негативних впливів лише проводячи власне ефективне економічне врядування, спрямоване на розвиток країни та підвищення її конкурентоспроможності. Європейська інтеграція є лише інструментом, що надає додаткові можливості для пришвидшення економічного розвитку держави.

У цьому контексті досвід сьогоднішньої кризи єврозони є дуже цінним для України. Зокрема, привертає увагу схожість неоліків економічної сфери України та Греції: корупція, високий рівень тінізації, нецільове витрачання коштів тощо. На окреме вивчення заслуговує

⁴⁴За останні 40 років у країнах Європи відбулося безпрецедентне вирівнювання в показниках споживання. Щорічний рівень споживання на душу населення в бідних країнах Європи зріс на 4%, водночас у більш багатих країнах – на 2%. *Indermit S. Jill. Golden Growth: Restoring the lustre of the European Economic model / S. Jill Indermit, Martin Raiser. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:23074045~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html>*

порівняння та вплив на розвиток держави ціннісних настанов і поведінкових стереотипів українського та грецького соціумів. З-поміж іншого можна виділити схожість типів українського та грецького індивідуалізму, який у своєму сучасному вигляді ґрунтується на почутті недовіри до інших представників соціуму, а тому спрямований на уникнення соціальної кооперації, самозбереження у спосіб відособлення та самоізоляції.

Економічна криза в Європейському Союзі суттєво вплинула на показники зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС у 2009 р., які, однак, досить швидко відновилися та продовжили зростання⁴⁵. Динаміка сьогоденніших торговельних відносин свідчить про незначний вплив на них кризи єврозони.

***Довідково.** За експертними оцінками⁴⁶, первинними обмеженнями, що стримують поглиблення торговельних взаємозв'язків України з ЄС, є чинники, які за своїм характером стосуються передусім структурних і технологічних аспектів розвитку української економіки, зокрема такі: повільність необхідних структурних перетворень та зростання рівня інноваційно-технологічної конкурентоспроможності і вітчизняних виробників, і країни в цілому; невідповідність продукції європейським стандартам; недоліки стратегічного управління підприємствами.*

Водночас вважається, що криза єврозони може мати певний негативний вплив на банківську сферу в Україні. Останнім часом зафіксовано тенденцію до згортання європейськими банками своєї діяльності в Україні. Експерти пов'язують це явище, по-перше, із труднощами, які відчуває банківський сектор Європи через боргову кризу; по-друге, з особливостями розвитку української економіки – «бумом» роздрібного кредитування у 2005–2008 рр. та його згортанням після 2008 р.; по-третє, з високим рівнем ризику ведення бізнесу в Україні та його безперспективністю у зв'язку з низькими темпами нарощування конкурентних позицій української економіки⁴⁷. Водночас припускається,

⁴⁵За даними Державного комітету статистики України, протягом 2010–2012 рр. спостерігалось зростання в показниках зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС і в показниках ІІІ з ЄС в Україні.

⁴⁶Покришка Д. С. Торговельні відносини України з Європейським Союзом в умовах глобальної невизначеності / Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2012_1/018-031.pdf

⁴⁷Олексевиц Марія. Який іноземний банк піде з України наступним? / Марія Олексевиц. – 2012. – 12 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/-/2/0/all/2012/06/12/281355>

що звільнену європейськими банками нішу можуть зайняти російські фінансові установи.

***Довідково.** Свою діяльність в Україні уже згорнули (або частково згорнули) такі банки: шведські – SEB Банк (раніше Ажіо – працював із 1991 р.) та Swedbank, німецький Commerzbank, чеський Home Credit, австрійський Volksbank, голандський ING Bank⁴⁸.*

Криза єврозони безперечно впливає на політичну сферу відносин України з ЄС. Зокрема, сьогодні суттєво послабшали позиції Євросоюзу як впливового міжнародного актора через те, що увага й ресурси його держав-членів зосереджені переважно на вирішенні внутрішніх проблем кризи єврозони. Унаслідок цього Європейський Союз знизив рівень своєї активності у Східноєвропейському регіоні. Додатковим несприятливим чинником є своєрідна психологічна «втома» ЄС від відсутності очікуваного прогресу в Україні, а в окремих випадках – розчарування певними ознаками регресії демократичного процесу в країні. У випадку продовження кризи єврозони всі перераховані чинники разом найімовірніше призведуть до зниження динаміки розвитку політичних відносин між Україною та ЄС і навіть можуть негативно вплинути на часову перспективу підписання Угоди про асоціацію.

ВИСНОВКИ

1. Кризові явища в євзоні значною мірою зумовлені особливостями її економічної та інституційної організації, зокрема наявністю умов для вільного руху капіталу та відсутністю скоординованої політики в інших секторах економіки.

Процес економічної інтеграції в ЄС був достатньо забезпечений теоретичними рекомендаціями, але не мав механізмів контролю та стимулів до виконання зобов'язань. Виконання загальноприйнятих положень фактично ставало предметом внутрішньої політики кожної країни та повністю залежало від доброї волі держави-члена.

Водночас виявився помилковим розрахунок на те, що всі національні уряди держав єврозони з однаковою наполегливістю та відповідальністю здійснюватимуть необхідні внутрішні реформи задля підвищення ефективності та конкурентоспроможності і власних

⁴⁸Стрельцова Людмила. Почему банки-иностранцы бегут из Украины / Людмила Стрельцова. – 2012. – 19 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.banki.ua/news/bankpress/?id=182900&sphrase_id=128185

економік, і економіки ЄС загалом. Відсутність глибокої координації економічних політик та інституційна незавершеність спільного економічного простору заклали диспропорції в економічний розвиток держав єврозони.

2. Сучасна криза єврозони сприяє встановленню сприятливих політичних умов для здійснення глибоких інституційних перетворень у сфері європейської інтеграції. Сьогодні держави-члени ЄС рухаються в напрямку запровадження економічного врядування у спосіб посилення інституційного складника в межах ЕМС і створення інструментів впливу на економічну політику держав-членів ЄС та єврозони. Зокрема, країни Євросоюзу вже зробили перші кроки до запровадження фіскального та банківського союзів.

В умовах економічної кризи критичного значення набуває впровадження державами домовленостей, досягнутих на рівні ЄС. Так, уже вжито заходів задля запровадження більш ефективних, ніж загальноприйнятий метод колективного впливу, інструментів стимулювання. Насамперед ідеться про домовленість щодо запровадження окремих зобов'язань у вигляді правових норм на національному (бажано конституційному) рівні. Дієвим інструментом впливу на внутрішню політику держав також може бути обумовленість отримання фінансової допомоги від ЄСМ.

3. Особливості економічно-соціальної політики ЄС мають враховуватися при визначенні передумов кризи єврозони, але вони не можуть розглядатися як головний чинник вразливості економіки єврозони перед впливом економічної кризи. Головною в цьому випадку є проблема недотримання державами-членами ЄС взятих на себе зобов'язань при отриманні додаткових/рівних можливостей від функціонування монетарного союзу та єдиного ринку й неефективне економічне врядування в окремих випадках.

Для виходу із кризи державам-членам ЄС, що знаходяться в найгіршому економічному становищі, необхідно буде здійснювати реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності в умовах спільного економічного простору. Під час їх здійснення державам неможливо буде уникнути т.зв. соціального демпінгу, що передбачає відхід від конвергенції соціальних стандартів (зокрема у сфері зайнятості) в межах ЄС, і зниження зарплат, і збільшення робочого часу.

4. Важливим наслідком кризи, що може мати серйозний вплив на подальший соціогуманітарний, політичний та економічний розвиток ЄС, є виникнення нових ліній поділу в ЄС. Окрім спрощеного географічного підходу «північ–південь», ідеться також про перегрупування європейських країн на функціональній основі відповідно до

прийняття чи заперечення подальших форм європейської інтеграції. Ймовірно, для полегшення здійснення необхідних кроків на шляху до підвищення конкурентоспроможності окремими державами-членами ЄС буде прийнято рішення про запровадження системи дворівневого Європейського економічного та монетарного союзу з різновартісною відносно одна одної валютою.

5. З-поміж імовірних сценаріїв розвитку єврозони та ЄС найменш бажаною не лише для європейців, а й для всього світу є перспектива європейської фрагментації та дезінтеграції. Найменш вірогідним є сценарій успішної побудови фіскального союзу в межах ЄС. Найбільш реалістичними варіантами розвитку подій є імовірна неспроможність прийняття конкретних рішень і стагнація (не може мати довгостроковий характер) створення або дворівневої, або двошвидкісної Європи з певними можливими варіаціями.

6. Досвід сьогоденної кризи єврозони є дуже цінним для України, оскільки демонструє, що держава-член ЄС може бути захищена від негативних впливів лише проводячи власне ефективне економічне врядування, спрямоване на розвиток країни та її конкурентоспроможність. Європейська інтеграція є лише інструментом, що надає додаткові можливості для пришвидшення економічного розвитку держави, й може розглядатися лише як засіб, що пом'якшує негативні впливи та кризові явища, але не дає повного захисту від них.

Отже, Україна цілком спроможна використати існуючі можливості ЄС для модернізаційного розвитку та підвищення власної конкурентоспроможності. Йдеться насамперед про Європейський Союз як джерело інвестицій та інвестиційного імпорту в Україну, а також про перспективність розвитку торговельних відносин між Україною та ЄС, оскільки ринки останнього є найбільшими ринками країн-сусідів України і за розмірами населення, і за ВВП.

7. Динаміка сьогоденних торговельних відносин між Україною та ЄС свідчить про швидке відновлення їх показників після спаду 2009 р. На сьогодні показники торгівлі вже майже вийшли на докризовий рівень і продовжують зростати. Водночас криза єврозони може мати певний негативний вплив на банківську сферу в Україні.

Нині відносини між Україною та ЄС знаходяться на непростому етапі свого розвитку. З одного боку, Євросоюз, безперечно, зацікавлений у подальшому поглибленні співпраці з Україною, але з іншого – як критичну перешкоду цьому європейські політики називають невідповідність української внутрішньої політики європейським цінностям. Наявність таких перешкод спричиняє суттєвий негативний вплив на часові перспективи підписання Угоди про асоціацію між

Україною та ЄС. У цьому випадку не можна очікувати, що останній піде на поступки Україні, оскільки, незважаючи на потреби Євросоюзу в розширенні зовнішньоторговельних зв'язків, перспективність України для нього сьогодні не розглядається як значна (у 2011 р. торгівля з Україною складала 1,1% зовнішньої торгівлі ЄС), а ризики ведення бізнесу в Україні поки що переважають переваги від можливих майбутніх прибутків.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Європейська інтеграція України має залишатися пріоритетом зовнішньо- та внутрішньополітичних зусиль держави, оскільки вона є інструментом модернізації та засобом подолання технологічної та економічної відсталості країни. У внутрішньополітичній сфері назріла потреба здійснення послідовних кроків. Необхідно виявити політичну волю та забезпечити державне сприяння виконанню поточних домовленостей із ЄС, зокрема щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України та створення умов для майбутньої імплементації Угоди про асоціацію.

Трансформаційні процеси в Євросоюзі відкривають сьогодні нові можливості для зовнішньої політики України. Трансформація ЄС актуалізує, по-перше, зміщення центрів прийняття рішень у Європейському Союзі; по-друге – оновлення форматів взаємодії між ЄС, з одного боку, та світовими потугами, з іншого. Зокрема, додаткової уваги з боку України вимагає розвиток відносин між ЄС і Росією. Для того, аби повною мірою скористатися новими можливостями, Україна має оновити стратегії у відносинах з ЄС та його окремими державами-членами.

Також Україні доцільно врахувати важливість двосторонніх відносин із державами-членами ЄС. Пріоритетним тут має стати пошук шляхів налагодження та зміцнення двостороннього діалогу з Німеччиною, стан якого на сьогодні можна охарактеризувати як незадовільний. Німеччина зацікавлена в українському ринку, який має для неї значний потенціал, і може стати вагомим чинником економічної інтеграції України в ЄС. Разом з тим Німеччина розглядає відданість України європейським цінностям як важливу передумову розвитку тісного співробітництва між Україною та ЄС.

Поглиблення економічної, політичної та гуманітарної взаємодії з Європейським Союзом несе в собі потужний стимул для модерніза-

ційного розвитку України. Водночас досвід держав «периферії ЄС» свідчить про те, що повною мірою скористатися додатковими можливостями від зближення з ЄС Україна зможе лише у випадку достатньої конкурентоспроможності національної економіки. У цьому контексті корисним для України може бути досвід північноєвропейських країн щодо підвищення конкурентоспроможності в умовах економічної інтеграції у спосіб реформування соціально-економічної сфери.

Баланс фінансових рахунків країн ЄС у % до ВВП⁴⁹

Країна	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бельгія	-	-	5,3	5,2	5,3	4,8	4,2	4,0	3,8	3,7	2,9	2,3	1,8	0,6	-0,6	-0,6	-0,4
Болгарія	-	0,5	2,0	2,0	0,1	-3,5	-5,2	-4,4	-4,4	-4,7	-7,8	-11,9	-18,1	-22,0	-19,1	-11,1	-3,0
Чехія	-	-	-4,9	-4,8	-3,4	-3,0	-4,0	-5,0	-5,5	-5,4	-4,0	-2,7	-2,4	-2,8	-2,9	-2,5	-3,0
Данія	1,7	1,2	0,9	0,4	0,6	0,8	2,2	2,3	3,0	3,0	3,6	3,4	2,9	2,4	2,5	3,9	5,1
Німеччина	-1,2	-1,1	-0,7	-0,6	-0,8	-1,2	-1,0	0,1	1,3	2,9	3,9	5,3	6,3	6,7	6,5	5,9	5,9
Естонія	-3,3	-6,5	-7,9	-9,4	-8,0	-6,1	-4,9	-7,1	-9,0	-11,1	-10,9	-12,2	-13,8	-13,7	-7,3	-0,8	3,4
Ірландія	-	-	2,5	2,0	1,1	0,2	-0,3	-0,7	-0,5	-0,5	-1,4	-2,5	-4,1	-4,8	-4,6	-2,7	-0,6
Греція	-	-	-3,0	-3,2	-3,3	-4,7	-6,2	-7,2	-6,8	-6,3	-6,7	-8,3	-11,2	-13,6	-13,6	-12,1	-10,4
Іспанія	-0,9	-0,6	-0,2	-0,5	-1,4	-2,7	-3,6	-3,7	-3,6	-4,0	-5,4	-7,2	-8,8	-9,5	-8,3	-6,5	-4,3
Франція	-	0,8	1,6	2,3	2,9	2,5	2,1	1,5	1,2	0,8	0,3	-0,2	-0,7	-1,1	-1,4	-1,7	-2,6
Італія	1,4	2,1	2,7	2,6	1,9	0,9	0,4	-0,1	-0,3	-0,5	-0,7	-0,9	-1,2	-1,9	-2,0	-2,8	-2,9
Кіпр	-	-	-4,0	-2,2	-1,1	-1,3	-3,5	-4,1	-3,1	-3,7	-4,4	-6,0	-8,2	-11,5	-12,7	-12,1	-10,3
Латвія	7,5	-0,1	-3,6	-6,7	-8,0	-7,7	-7,1	-6,4	-7,5	-9,3	-11,2	-16,0	-19,2	-19,4	-9,0	-0,5	3,5
Литва	-4,8	-6,6	-9,1	-9,9	-10,7	-9,4	-7,1	-5,2	-5,5	-6,5	-7,1	-8,4	-10,7	-12,6	-7,6	-2,3	1,5
Люксембург	-	-	11,3	10,3	9,3	10,3	10,1	10,8	9,1	10,2	10,5	11,3	10,7	8,5	7,2	6,4	7,1

⁴⁹ Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Закінчення дод. 1

Країни	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Угорщина	-8,8	-6,3	-3,7	-3,5	-4,9	-7,1	-7,5	-7,2	-7,0	-7,8	-7,8	-7,6	-7,3	-7,3	-4,9	-2,1	0,8
Мальта	-	-	-8,9	-7,4	-4,8	-7,1	-6,4	-4,6	-1,5	-2,2	-5,9	-8,2	-8,3	-7,1	-6,2	-5,4	-6,0
Нідерланди	5,1	5,5	6,0	5,0	4,6	3,1	2,8	2,4	3,6	5,3	6,9	8,1	7,8	6,8	5,1	5,0	6,6
Австрія	-1,4	-2,3	-2,8	-2,3	-1,9	-1,3	-1,1	0,4	1,2	2,2	2,0	2,4	2,8	3,7	3,7	3,5	2,6
Польща	-	-0,1	-1,7	-3,3	-5,0	-5,8	-5,5	-4,0	-2,8	-3,5	-3,4	-3,8	-4,1	-5,5	-5,5	-5,0	-4,3
Португалія	-	-	-4,2	-5,7	-7,2	-8,7	-9,8	-9,6	-8,3	-7,7	-8,4	-9,8	-10,4	-11,1	-11,2	-11,2	-9,1
Румунія	-	-	-5,9	-6,6	-5,6	-4,8	-4,4	-4,1	-4,9	-5,9	-7,6	-9,1	-10,8	-11,8	-9,7	-6,7	-4,3
Словенія	-	1,3	0,1	0	-1,2	-2,1	-1,9	-0,5	0,1	-0,8	-1,7	-2,3	-3,0	-4,7	-4,3	-3,0	-0,4
Словакія	-	-1,2	-5,7	-9,5	-8,1	-6,2	-5,8	-6,5	-7,4	-7,2	-7,4	-8,1	-7,2	-6,4	-4,7	-4,1	-1,7
Фінляндія	1,3	3,1	4,5	4,8	5,2	6,1	7,2	8,2	7,2	6,5	4,8	4,6	3,9	3,7	2,9	2,1	0,7
Швеція	-	1,9	3,1	3,8	4,0	4,0	4,4	4,6	5,6	6,1	6,8	7,2	8,1	8,8	8,4	7,5	7,0
Великобританія	-1,4	-1,0	-0,7	-0,4	-0,9	-1,8	-2,4	-2,1	-1,8	-1,8	-2,1	-2,7	-2,8	-2,4	-1,8	-2,1	-2,2

Динаміка зростання ВВП

Країна	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 (прогноз)
Єврозона	3,3	3,0	0,4	-4,4	2,0	1,5	-0,3	1,0
ЄС (27 країн)	3,3	3,2	0,3	-4,3	2,0	1,5	0	1,3
ЄС (15 країн)	3,1	3,0	0	-4,4	2,0	1,4	-0,2	1,2
Бельгія	2,7	2,9	1,0	-2,8	2,4	1,8	0	1,2
Болгарія	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,7	0,5	1,9
Чехія	7,0	5,7	3,1	-4,7	2,7	1,7	0	1,5
Данія	3,4	1,6	-0,8	-5,8	1,3	0,8	1,1	1,4
Німеччина	3,7	3,3	1,1	-5,1	4,2	3,0	0,7	1,7
Естонія	10,1	7,5	-3,7	-14,3	2,3	7,6	1,6	3,8
Ірландія	5,3	5,2	-3,0	-7,0	-0,4	0,7	0,5	1,9
Греція	5,5	3,0	-0,2	-3,3	-3,5	-6,9	-4,7	0
Іспанія	4,1	3,5	0,9	-3,7	-0,3	0,4	-1,8	-0,3
Франція	2,5	2,3	-0,1	-3,1	1,7	1,7	0,5	1,3
Італія	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,8	0,4	-1,4	0,4
Кіпр	4,1	5,1	3,6	-1,9	1,1	0,5	-0,8	0,3
Латвія	11,2	9,6	-3,3	-17,7	-0,3	5,5	2,2	3,6
Литва	7,8	9,8	2,9	-14,8	1,4	5,9	2,4	3,5
Люксембург	5,0	6,6	0,8	-5,3	2,7	1,6	1,1	2,1
Угорщина	3,9	0,1	0,9	-6,8	1,3	1,6	-0,3	1,0

³⁰Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/igm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&rcode=tes00115>

Закінчення дод. 2

Країна	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 (прогноз)
Мальта	3,1	4,4	4,1	-2,6	2,5	2,1	1,2	1,9
Нідерланди	3,4	3,9	1,8	-3,7	1,6	1,0	-0,9	0,7
Австрія	3,7	3,7	1,4	-3,8	2,1	2,7	0,8	1,7
Польща	6,2	6,8	5,1	1,6	3,9	4,3	2,7	2,6
Португалія	1,4	2,4	0	-2,9	1,4	-1,6	-3,3	0,3
Румунія	7,9	6,3	7,3	-6,6	-1,6	2,5	1,4	2,9
Словенія	5,8	6,9	3,6	-8,0	1,4	-0,2	-1,4	0,7
Словакія	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,2	3,3	1,8	2,9
Фінляндія	4,4	5,3	0,3	-8,5	3,3	2,7	0,8	1,6
Швеція	4,3	3,3	-0,6	-5,0	6,2	3,9	0,3	2,1
Великобританія	2,6	3,6	-1,0	-4,0	1,8	0,8	0,5	1,7

**МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ
«КРУГЛОГО СТОЛУ»**

17 жовтня 2012 року в Національному інституті стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» з теми **«Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони. Висновки для України»**. У дискусії взяли участь провідні експерти у сфері зовнішньої політики України, європейської інтеграції України, представники Міністерства закордонних справ України, представники посольств європейських держав в Україні, неурядових організацій, ЗМІ.

В обговоренні взяли участь:

БИСТРИЦЬКИЙ
Євген
Костянтинович

виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження»

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ
Андрій
Іванович

Надзвичайний і Повноважний Посол України

ГОНЧАРУК
Андрій
Захарович

завідувач відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ГУРЧІНСКИ
Даріуш

радник, заступник Посла Республіки Польща в Україні

ГУЦАЛ
Світлана
Анатоліївна

головний спеціаліст сектору Європи відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ЄЖЕЄВ
Микола
Федорович

завідувач сектору Росії та країн СНД відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

КЛИМЕНКО
Ірина
Валеріївна

завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

КОВАЛЬЧУК
Оксана
Віталіївна

спеціаліст відділу політики Посольства Федеративної Республіки Німеччини в Україні

КОНОНЕНКО
Костянтин
Анатолійович

завідувач відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

КОШОВИЙ
Сергій
Анатолійович

завідувач сектору нових центрів зростання відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

КУРНИШОВА
Юлія
В'ячеславівна

головний консультант відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

МАРКЄЄВА
Оксана
Дмитрівна

в.о. заступника директора Національного інституту стратегічних досліджень, завідувач відділу стратегій реформування сектору безпеки

МАТУШАК
Славомір

II-й секретар Посольства Республіки Польща в Україні

ОРЛИК
Вікторія
Володимирівна

головний консультант відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ПАШКОВ
Михайло
Юрійович

співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру Разумкова

ПЕТРАШОВСЬКИЙ
Віктор

III-й секретар Посольства Словачької Республіки в Україні

СЕМЕНІЙ
Олексій
Володимирович

радник директора з міжнародних питань Міжнародного фонду «Єдиний світ»

СНІГИР
Олена
Валентинівна

експерт-модератор Робочої групи I, завідувач сектору Європи відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ТЕРЕШКО
Сергій
Валентинович

головний консультант відділу співпраці з Європейським Союзом у політичній, безпековій і оборонній галузях та трансатлантичного співробітництва Управління з питань європейської інтеграції Адміністрації Президента України

ТОЛСТОВ
Сергій
Валер'янович

директор Інституту політичного аналізу і міжнародних досліджень

ТРЮХАН
Вадим
Валерійович

аспірант кафедри європейської інтеграції Національної академії державного управління при Президентіві України, радник Міжнародного центру перспективних досліджень, партнер адвокатської компанії *IMG partners*

ХИЛЬКО
Олена
Леонідівна

науковий співробітник Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

ШАПОВАЛОВА
Олександра
Ігорівна

викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України

ШУЛЬГА
Дмитро
Іванович

директор Європейської програми Міжнародного фонду «Відродження»

ЯВОРСЬКА
Галина
Михайлівна

головний науковий співробітник відділу глобалістики та безпекових стратегій, Національного інституту стратегічних досліджень

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ Андрій Іванович,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

Шановні колеги! Ми вкотре бачимо спроби вивчення того, що відбувається в Європейському Союзі. Однак вивчаючи те, що відбувається там, ми не вивчаємо те, що відбувається тут у контексті кризи в ЄС. Це претензія не до Вас, а до наукового співтовариства в цілому. Шкода, що тільки НІСД розробляє цю тематику. Безперечно, в Україні є достатньо розумних людей і наукових центрів, які теж повинні були б проводити подібні дослідження. Ця думка, знову ж таки, не на користь тези, що наш європейський вибір залишається незмінним.

Хочу зробити деякі зауваження стосовно того, з чим я не можу погодитися або погоджуюся частково. По-перше, на с. 2 зазначається, що причини кризи в ЄС економічні. Там, звичайно, говориться, що вони також і політичні, проте суть у тому, що всі серйозні економісти й дослідники в ЄС стверджують, що причини кризи є насамперед політичними: політична неготовність керівників на тому чи іншому етапі (чи в 1992, чи в 1999 р., чи навіть пізніше – у 2007–2008 рр.) ухвалити певні рішення задля уникнення політичних негараздів. Причому ці рішення не приймалися через те, що політики торгувалися щодо виборів, а не переймалися кінцевими результатами. Тактика весь час заміняла стратегію. Тому, на мою думку, в доповіді треба було б змінити акцент.

По-друге, на с. 11 йдеться про те, що «попередні розрахунки економічних втрат від можливого виходу Греції з євросони визначаються у критично велику для європейців суму – понад трильйон євро. Політико-психологічні наслідки такої події можуть виявитися руйнівними для європейського проекту в цілому». Це так, але зверніть увагу на посилання: навіть у ньому є одна дуже важлива фраза – *«Implications of Disorderly Greek Exit...»*, тобто про неупорядкований, непідготовлений вихід. В українському тексті цього слова немає. Якщо вихід буде впорядкований і підготовлений, як робиться зараз, то він не матиме таких наслідків.

По-третє, в доповіді не згадується про одну дуже важливу країну – Великобританію, вона не належить ані до Півночі, ані до Півдня, ані до Заходу, ані до Сходу Європи. Зверну вашу увагу на нещодавню доповідь міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського у США, повністю присвячену позиції Великобританії в ЄС. Рік тому Р. Сікорський представив доповідь у Берліні, де зазначив, що поки Німеччина не візьметься за ЄС, порятунку Євросоюзу не буде. І Німеччина взялася, можливо, не тому, що Р. Сікорський так сказав, а тому що він сказав це тоді, коли проблема набула особливої актуальності. На

мою думку, зараз він те саме сказав про Великобританію, яка на сьогодні знаходиться в дуже вигідному становищі: вона може повернути ситуацію з ЄС у той чи інший бік, і повернути її так, що виграє тільки вона (як робила це завжди). Тобто треба було відобразити і позицію Великобританії.

По-четверте, посилання могли б бути ширшими, можна було знайти матеріали стосовно досліджень на цю тему французів, англійців і німців. Це збагатило б матеріал.

Крім того, поділюся особистими враженнями про Грецію: щойно ішлося про «південну корупцію». Я більше чув про «православну». Цікавий факт: п'ять років тому Естонія прийняла дуже важливе рішення – естонська православна церква перестала бути підлеглою Московському патріархату й налагодила тісні зв'язки з Константинополем. Тобто повертаємося до того, що північні країни здійснили прорив у протестантство у XVI–XVIII ст. – і вони є успішними сьогодні. А у нас вплив церкви на державну владу і тепер зберігається на значному рівні.

І останнє: в доповіді не йдеться про Росію. З одного боку, це природно, але є цікавий нюанс: що відбувається з Росією, із країнами Східного партнерства у цій ситуації? Можна було б коротко згадати.

Щодо висновків. У них немає головного – що ми повинні винести для себе. На мій погляд, це, по-перше, досвід переговорів слабких країн із Брюсселем (адже вони торгуються і щось виторговують: кредити, полегшення, інвестиції, проекти), по-друге, досвід стримування чинників соціального невдоволення (грекам вдається, незважаючи на численні соціальні протести, маргіалізувати ту групу, яка виходить і протестує). Очевидно, якимось чином грецькому урядові вдалося щось пояснити суспільству. Дещо подібне відбулося й у інших країнах.

Стосовно запропонованих чотирьох сценаріїв, то я б запропонував п'ятий – «скинення баласту», яким у даному випадку є Греція. До речі, вона останнім часом дає знати, що якщо їй допоможуть, то вона готова вийти з єврозони. Отже, це можливий варіант.

Чим займається Україна в той час, коли у Греції криза, і коли може виникнути нова якість? Вона піклується про те, буде саміт чи не буде, замість здійснення реальних кроків на зближення з ЄС.

КЛИМЕНКО Ірина Валеріївна,
завідувач відділу зовнішньоекономічної політики НІСД

Хочу зупинитися саме на економічних причинах кризи, оскільки політика – це концентрований вираз економіки. Наш відділ почав дослідження проблеми кризи єврозони рік тому, коли криза набула

яскравого вираження, і коли дійсно почали говорити про розпад євросони та вихід із неї Греції. Така перспектива на той час виглядала катастрофічною, оскільки це могло спровокувати вихід й інших країн. Тоді перед нами стояло кілька питань, які ми пов'язували з кризою в Євросоюзі.

Чи не є це кризою власне євроінтеграційного проекту?

Чи є ефективним євроінтеграційний проект з економічного погляду?

Чи є демократія тим середовищем, яке найліпше забезпечує економічне зростання?

Чи можуть демократичні методи використовуватися для розв'язання проблем, з якими стикнувся Європейський Союз?

При цьому треба враховувати, що країни-члени Євросоюзу дійсно різні: зокрема є країни з різними типами капіталізму, що складно поєднуються.

Єдина європейська валюта взагалі не відповідає засадам теорії про оптимальну валюту, рішення про заснування Економічного та монетарного союзу і прийняття до нього майже всіх бажаних було політичним. А тепер таким само політичним рішенням може стати рішення про створення бюджетного союзу. І воно може не виправдати зусиль, яких сьогодні докладають усі країни.

Коли ми думали про роль демократії у врегулюванні кризи, то бачили, що політичні рішення не встигають за економічними проблемами, які мають країни, і, аналізуючи позиції різних країн, бачили, що надзвичайно важливим є чинник національної економічної політики. Дійсно, було дуже цікаво, Греція потерпає від кризи внаслідок запровадження євро чи внаслідок своєї власної економічної політики. Країни, приймаючи рішення про запровадження євро, стикалися з дуже різними проблемами: вони на національному рівні змінювали економічну політику і приймали всередині країн дуже непопулярні для когось рішення. Уже згадувалася Естонія – країна, що має 10% державного боргу від ВВП. Її ніхто не примушував тримати планку так низько. Так само, як і грецький уряд ніхто не змушував тримати планку в 150% ВВП (ця величина переоцінюється кожного дня – цифра зростає).

На початку жовтня 2012 р. вийшов прогноз МВФ щодо перспектив розвитку світової економіки у 2013 р. І саме від ЄС залежить, якою буде світова економіка в зазначений період.

Чи зможе Європейський Союз подолати кризу, яка його охопила? Одним із заходів, запропонованих ним для її подолання, є необмежена підтримка фінансових ринків країн-членів ЄС. Таке прогресивне рішення було прийняте з умовою, що на цей момент ЄЦБ підтримува-

тиме боргові зобов'язання країн-членів. Але це фінансовий захід, який для вирішення проблеми має дуже обмежені часовий простір та економічний чинник. Тому на сьогодні запитань більше, ніж відповідей.

Ми не можемо відповісти на запитання, як долатиметься криза та як виглядатиме ЄС у майбутньому. Запитань дуже багато, вони лежать в економічній, політичній, фінансовій, інституційній сферах, і координації із вирішення питань шляхом демократичних процедур немає.

ПАШКОВ Михайло Юрійович,
*свідиректор програм зовнішньої політики
та міжнародної безпеки Центру Разумкова*

Обсуждая тему сегодняшнего «круглого стола», в частности уроки кризиса в еврозоне для Украины, хочу высказать определенные сомнения по поводу того, что евроинтеграционный курс Киева неизменен, последователен и бесповоротен. Сегодня весьма серьезные опасения вызывают критические предварительные заявления международных наблюдателей относительно украинских выборов. Имею в виду представителей миссий *ENEMO*⁵¹, ОБСЕ, ПАСЕ, делегации Европарламента (за исключением наблюдателей от СНГ). Можно спрогнозировать будущую реакцию мирового сообщества по итогам избирательной компании. Возможны два варианта: либо прозвучат резко радикальные оценки, либо будет высказано много весьма серьезных претензий. Собственно, это и будет определять дальнейшую позицию ЕС в переговорах с Украиной.

В перспективе возможно углубление кризиса доверия в отношениях Киева и Брюсселя. В такой ситуации Украина может получить от России предложение, от которого сложно будет отказаться: российское руководство сейчас и в будущем будет активно навязывать Украине идею присоединения к Таможенному союзу. Поэтому ему объективно выгодно ухудшение отношений Украины с ЕС, сворачивание евроинтеграционных процессов и, соответственно, усиление пророссийской составляющей во внешней и внутренней политике Украины.

В последние месяцы российская сторона предприняла ряд соответствующих шагов: введение «утилизационного сбора» на украинскую автопродукцию, иск Минобороны по долгам ЕЭСУ, запуск ветки «Северного потока», ограничение поставок молочной продукции и т.д. То есть создаются условия, при которых диалог относительно интеграционных проектов на постсоветском пространстве становится для Украины весьма сложным.

⁵¹Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами.

Поэтому заявления о том, что мы окончательно и бесповоротно движемся в ЕС по меньшей мере слишком оптимистичны. В том числе на фоне неопределенных заявлений украинского руководства относительно Таможенного союза, которые в последнее время звучали из уст Президента Украины В. Януковича.

Хочу отметить, что тема, предложенная организаторами «круглого стола», действительно очень важна и актуальна. Сегодня все больше в сознание людей вживляется простая идеологема: в ЕС углубляется кризис, а Таможенный союз демонстрирует стабильность. И это происходит на фоне упомянутых выше неопределенных заявлений нашего руководства. Такая ситуация наводит на весьма тревожные размышления: какие рычаги задействует Россия в начале 2013 года?

В качестве небольшой ремарки, отмечу, что зона свободной торговли в рамках СНГ также не решает проблемы Украины на российском направлении – ни по трубопроводному транспорту, ни по энергетике, ни по прекращению торговых войн. Т.е. заложенная в договор матрица сотрудничества никаким образом не решает основные проблемы двусторонних отношений.

Для меня неприемлемы заявления некоторых наших политологов о том, что выбор – Таможенный союз или ЕС – определяется, исходя главным образом из экономических предпочтений, из выгод в той или иной сфере сотрудничества: мол, в краткосрочной перспективе нам будет выгодно идти на Восток, а в долгосрочном – в ЕС. За кадром остается то, что речь идет о выборе философии развития страны, о ее цивилизационном выборе. Безусловно, главный национальный интерес страны – евроинтеграция.

ТОЛСТОВ Сергій Валер'янович,
*директор Інституту політичного
аналізу та міжнародних досліджень*

Отмечу, что общий контекст отношений Украина–ЕС важен, но в данном случае речь идет о достаточно узком сегменте, а именно о процессах, происходящих в Европейском Союзе. Конечно, они важны, и их необходимо анализировать. В течение 2007–2010 гг. мне пришлось реферировать практически всю западную финансово-экономическую, политическую литературу, связанную с кризисом. Хочу сразу отметить, что, наверное, не было более жестких критиков проблемы евро и политики Европейского Союза на первых двух этапах кризиса, чем американские аналитики типа Н. Рубини, агентства Блумберга, некоторых других структур, которые почти однозначно утверждали, что финансово-экономическая модель ЕС несостоятельна (об этом

говорилось даже на более раннем этапе – в 2005–2007 гг.) Причем общая оценка (если постараться изложить очень кратко основные претензии и выводы) заключалась в том, что, во-первых, Лиссабонский договор (вступил в силу в декабре 2009 г.) половинчатый и не решающий проблему; во-вторых, одинаковая экономическая политика в условиях разных правительств, экономических условий, одинаковая финансовая система при условии различной экономической и социальной политики государств с различными экономиками и социальными стандартами невозможна. И, в-третьих, унификация экономических и политических условий Европейского Союза в условиях четырех уровней экономического развития, разной ориентации (в т.ч. социально-политической) и различных моделей экономической и финансовой политики, также нереалистична.

Что же мы имеем на сегодняшний день? Есть очень важное решение, не упомянутое сегодня о том, что Европейский Союз перешел к политике эмиссионного центра. Европейские лидеры, по сути, приняли очень важное с точки зрения ЕС решение (с точки зрения остальных оно, конечно, неправильное и убыточное, поскольку будет оказывать на всех, кто не является эмиссионными центрами, негативное влияние). Разумеется, в разной мере, поскольку остальные (кто зарабатывает деньги в результате торговли или получает их в результате заимствований) не будут пользоваться аналогичными привилегиями. Иными словами, европейцы увидели, что США включили печатный станок – Федеральная резервная система покупает долги правительства Соединенных Штатов. Ху Дзиньтао отмечает, что это приводит к инфляции на развивающихся рынках. Но вместе с тем «волк кушает и никого не слушает». Европейский Союз открыл возможность эмиссии евро, безналичного, за которое будут покупаться новые долговые обязательства стран ЕС. Я внимательно прочитал все комментарии и сам документ под названием «Финансовый компакт», подписанный в марте 2012 г., и понял, что для них это решение правильное. Оно означает, что никаких серьезных крупных потрясений в финансовой сфере Европейского Союза теперь, скорее всего, уже не будет, если они будут контролировать оборот денежной массы и применять санкции к тем странам, которые отстают от бюджетных договоренностей и ограничений по бюджетному дефициту.

Вполне очевидно, что ЕС как единая экономическая зона на сегодняшний день выглядит весьма сомнительно. Он существует как субъект, имеющий несколько уровней принятия решений с большей или меньшей степенью глубины. Понятно, что Польша будет стараться избегать вступления в зону евро, как Швеция, и, скорее всего, Дания,

не говоря уже о Великобритании, которая до тех пор, пока лондонские биржи работают и приносят реальные деньги, захочет иметь ассоциированный статус во всей этой системе с тем, чтобы не брать на себя обязательства по поддержанию стабильности более слабых стран. Германия на это согласна, и, очевидно, будет продвигать соответствующие решения. То есть мы получим федеративное государство в стиле Жана Монне в пределах наиболее развитых стран еврозоны и определенный протекторат – режим брюссельского контроля в германской редакции – для требующих финансовой санации государств Южной Европы.

Что касается интеграции единых социальных стандартов, то это в данных условиях полная утопия, поскольку капиталистическая экономика даже в условиях такой регулируемости и компенсационных механизмов, как в ЕС, не работает в качестве отдела социального обеспечения. Естественно, страны, подлежащие финансовому оздоровлению, будут жить хуже и будут вынуждены сокращать потребление, даже несмотря на то, что со стороны Европейского центрбанка обеспечивается мощная поддержка банковской сферы.

Прекрасно понимаю, почему эти вопросы вынесены сейчас на обсуждение, ведь действительно сложно применить все это к украиноевропейским отношениям. Причем не только потому, что мы не знаем, что будет завтра. На мой взгляд, вполне очевидно, что с одной стороны ЕС в отношениях с Украиной может чувствовать себя сейчас свободнее, поскольку для брюссельских бюрократов не так важно, заработают ли тут европейские компании еще какие-нибудь 8 или 15 млрд евро в результате увеличения экспорта в Украину. Это важно для компаний и для финансовых структур, поддержавших в свое время В. Януковича как альтернативу Ю. Тимошенко на выборах, т.к. им важно и по сей день вернуть вложенные в Украину деньги. Сегодня в совокупности общий (государственный и частный) долг Украины, по оценкам экспертов, приближается к 125 млрд долл. США. Эти деньги, разумеется, важны для промышленных и финансовых структур-кредиторов, поэтому им важно, чтобы в Украине сохранялась стабильность, т.к. это означает гарантию возврата денег.

Несмотря на вторую волну кризиса, сейчас ситуация в украинской экономике выглядит не такой тревожной, как в 2010 г. Однако внешним кредиторам всегда нужно подтверждение гарантий, особенно в контексте ожиданий второй и, по всей видимости, не последней волны кризиса в 2012–2015 гг. Какими могут быть гарантии? Конечно, главные – это политическая стабильность и развитие украинской экономики, поскольку если экономический рост останавливается, возника-

ют неизбежные сомнения (в т.ч. у частных структур, банков, торговых компаний) в возврате долгов. Это уже реальная причина беспокойства для тех, кто будет оказывать влияние на Брюссель. На сегодняшний день ситуация не катастрофическая, но 2013–2015 гг. – это прогнозируемая вторая волна обвала мировых рынков. Причем если бы не совпадение негативных фаз в циклах Китчина, Жюгляра и Кузнецца, я бы относился к этому более спокойно. Но поскольку они действительно входят в свои нижние фазы, то, вероятно, будет тяжело.

У нас все время говорят о европейском выборе, что он неизменен и реалистичен, и что другого выбора просто нет. Все это хорошо, но вместе с тем, очевидно, есть и другой способ анализа – посредством создания политической модели отношений Украины с Европейским Союзом. Именно той модели, какой должна быть политическая система, и что реально должно происходить для того, чтобы эти отношения имели какую-нибудь перспективу.

Очевидно, все-таки необходим и важен расчет экономических последствий ассоциации с ЕС для Украины с учетом нынешнего состояния экономики. Также нужно принимать во внимание то, что открытие украинского рынка будет происходить без предоставления помощи из европейских фондов адаптации, выравнивания и доступа к программам адаптации. Теперь относительно прогнозов на будущее. Учитывая динамику политических тенденций в отношениях между Брюсселем и Киевом, думаю, что Соглашение об ассоциации не вступит в силу завтра или даже в 2013 г. (хотя Киев готов его подписать). В этих условиях украинская власть (как, в общем-то, любая политическая власть) будет вести себя в рамках возможного и использовать те моменты и факторы, которые позволяют выживать системе и экономическому комплексу страны.

ШУЛЬГА Дмитро Іванович,
*директор Європейської програми
Міжнародного фонду «Відродження»*

Вважаю, що представлена сьогодні доповідь – це найбільш всеохоплюючий огляд (принаймні в Україні) того, як відбуваються дискусії, та як ЄС реагує на кризу. Сьогодні вже лунали рекомендації щодо поліпшення цього дослідження. Зі свого боку теж надам деякі рекомендації.

Спочатку щодо коректності назви дослідження. На мою думку, деякі питання були б зняті, якби доповідь мала назву «Інституційна трансформація ЄС...» (далі за текстом). Вважаю, що в дослідженні увага зосереджена переважно на інституційній трансформації. Крім того, варто було б розглянути питання демографічних тенденцій, оскільки

вони безпосередньо пов'язані з питанням конкурентоспроможності. Зараз ми спостерігаємо зовсім інші тренди, ніж ті, що були у країнах ЄС, починаючи з кінця Другої світової війни; і дослідники вважають, що це одна з фундаментальних причин того, чому сьогодні так складно поліпшити економічні показники.

Стосовно причин кризи. На мою думку, вони є економічними, політичними, інституційними. Зрозуміло, що система була недосконалою, а в її основі були політики, які і приймали рішення. Мене в сьогоднішній дискусії непокоїть те (про це говорив і Михайло Юрійович Пашков), що у нас криза подається лише як криза Європи: мовляв, «у них криза, а в нас ні – усе добре». Звичайно, зараз у Європейському Союзі точаться дискусії щодо багатьох аспектів європейської моделі. На тлі цих негараздів у низці країн поширилися ксенофобські настрої, і досі відбуваються серйозні дискусії щодо майбутніх соціальних моделей. Але головним є те, що питання про фундаментальну демократичну сутність європейських суспільств ніхто не ставить під сумнів. Усіх, звісно, турбує питання стосовно того, як розвиватиметься європейська демократія надалі, але відмовлятися від неї ніхто не збирається.

Мені до вподоби слова Андрія Івановича Веселовського про те, що криза в ЄС відкриває перед Україною велике поле для спостереження за насправді дивовижними процесами, які відбуваються на тлі цієї кризи: як держави ЄС домовляються між собою. Складно уявити, що країни на пострадянському просторі, поставлені в подібні умови, перед подібними викликами могли б до чогось домовитися. У нас, на жаль, таки дещо інша політична культура. І про це теж потрібно говорити. Відмінності простежуються і в дискусіях, що відбуваються в суспільствах на тлі соціального невдоволення в ЄС та Україні.

Звідси виникає запитання: що все це означає для України? На мою думку, якщо йдеться виключно про інституційні зміни в ЄС, то для України це майже нічого не означає, і тому нічого не можна рекомендувати, адже ми поза системою і не маємо ніякого впливу. Якщо ставити питання по-іншому, то в наших інтересах було б, якби ЄС вийшов із кризи більш інтегрованим, оскільки всі інші сценарії, про які тут ішлося (або дезінтеграція, або розподіл на дві частини), призведуть до дезінтеграції, і в результаті Європа буде більш закритою. А нам вигідно, аби Європейський Союз вийшов більш відкритим для зовнішнього світу і насамперед для нас.

З погляду економіки Україна для ЄС має набагато менше значення, ніж Китай чи Росія. І тому для нас не буде знижок щодо політичних, ціннісних вимог. Саме питання цінностей заявлене на сьогодні ЄС як пріоритетне стосовно України, країн Східного партнерства. Компро-

місу очікувати не доводиться. І на мою думку, це непогано з погляду інтересів громадянина.

Якщо провести інше дослідження, наприклад щодо моделей реагування на кризу власне в Україні (адже криза в Україні є, і уряд змушений на це реагувати), то увагу потрібно було б звернути на ті самі політичні дилеми: зменшувати витрати чи збільшувати та стимулювати попит і зростання (яке зростання, що і яким чином фінансувати?) Усі ці питання дискутуються і в ЄС, і в Україні. Однак дискутуються по-різному. І це необхідно брати до уваги.

СЕМЕНІЙ Олексій Володимирович,
*радник директора з міжнародних питань
Міжнародного фонду «Єдиний світ»*

Стосовно європейського вибору України хочу зазначити, що сьогодні відбувається певний розрив між стратегічним і тактичним вибором. Тобто щиро чи ні офіційним стратегічним вибором зроблено євроінтеграцію. Тактично, навіть якщо ми подивимось на рівні імплементації зобов'язань і документів у конкретних сферах (наприклад в енергетиці), Україна, незважаючи на низку конкретних кроків і прийнятих документів, переважно лише створює видимість імплементації. Це, по суті, намагання так підлаштувати під себе конкретні рішення та дії, аби модель країни залишилася незмінною, а в ЄС визнали, що ми це все імплементуємо. Також є другорядна, а почасти й головна мета – використати це як контрважіль проти «поглинання» Росією.

Сьогодні ми намагаємося якомога частіше використовувати гасло євроінтеграції (навіть юридичні інструменти) не стільки заради досягнення реального прогресу у просуванні реформ, досягнення економічних поступів чи підвищення соціально-економічного рівня життя населення, скільки заради уникнення «російської перспективи», аби ті, хто управляє Росією, не змогли управляти Україною.

Тепер стосовно суті кризи єврозони й інших питань. Не можу погодитися з тим, що криза єврозони спричинена (наскільки я зрозумів цю тезу) більше зовнішнім чинником, зокрема світовою кризою. Головна причина криється всередині вибору, зробленого навіть усупереч науковим моделям – створення єдиної валюти без підведення під це (навіть постфактум) єдиної економічної та фіскальної політики всупереч багатьом деклараціям і навіть зобов'язуючим документам. Зараз ми бачимо результати цього хибного вибору. Можна, звичайно, створювати симулятори, палативи, які певний час функціонуватимуть, але згодом все одно припинять функціонувати, що фактично і сталося у випадку з валютним союзом у ЄС та спільною фінансово-економічною моделлю.

На сьогодні актуальним є інше: чи зможе ЄС успішно вийти з нинішньої кризи без зміни соціальних стандартів? Частково тут пролунала відповідь: ні, не зможе. Але тоді постає питання стабільності функціонування ЄС, адже громадяни країн-членів ЄС уже зараз відчують, що їхні соціальні стандарти знижуються, і протестують проти цього, однак зниження продовжується. І тому постає питання як мінімум про існування майбутнього для ЄС у його нинішній формі, а в найгіршому варіанті – узагалі про його існування як такого. Насправді це досить серйозне питання, не говорячи вже про теорії різношвидкісних інтеграцій. І я не був би надто оптимістичним, повторюючи досить популярний аргумент про те, що ЄС уже неодноразово виходив із різних криз більш міцним та оновленим. Однак сьогодні ЄС переживає досить системну та глибоку кризу, коли багато негативних чинників та обставин накладаються один на одного, чого в його історії до цього ще не було. І саме такий негативний сценарій становить найбільшу зовнішню загрозу нашій євроінтеграції в нинішньому її вигляді. Бо що ми будемо робити, коли зникне «маяк» або його світло значно «потьмяніє»?

Хочу також згадати про суть розвитку ЄС протягом двох останніх десятиріч. Сьогодні згадувалися дві моделі розвитку – Південної Європи та Північної. Північна Європа продемонструвала успішність свого розвитку, чим підтвердила користь усіх механізмів, існуючих у Європейському Союзі. Проте частково я із цим не погоджуюся, тому що всі основні базові і соціально-економічні, і фінансово-економічні показники, яких досягли північні країни-члени Євросоюзу (насамперед Скандинавії), були досягнуті ще до вступу в ЄС, тобто до 1995 р. Давайте говорити відверто: потім (і це єдина різниця) вони дуже вдало цим скористалися для подальшого нарощення та поліпшення зазначених показників, а також для досягнення їх сталості. Але якщо просто порівнювати їхній рівень розвитку при вступі в ЄС у 1995 р., то в них (на відміну від країн Центрально-Східної Європи, Іспанії, Португалії, Греції) ніяких трансфертів з боку бюджету ЄС взагалі не пішло. Адже після вступу вони відразу стали нетто-платниками на користь інших країн.

І останнє. Сьогодні згадувалися лінії поділу ЄС та їх перспективи. Щодо цього у мене є запитання до авторів: «Який ваш прогноз, де саме лежать ці лінії поділу в перспективі п'яти–десяти років, і наскільки вони можуть зникати чи поглиблюватися далі?»

ШАПОВАЛОВА Олександра Ігорівна,
викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії
Дипломатичної академії України при МЗС України

Я достаточно подробно ознакомилась с докладом. Поэтому хочу подвести некоторые итоги нашей встречи на оптимистической ноте и сказать, что авторов можно поздравить с основательным и содержательным произведением научного творчества. В нем действительно систематизированы основные вехи и основные подходы к экономическому аспекту сегодняшнего состояния евроинтеграционного объединения. Поэтому в целом свою миссию, к которой был призван, данный доклад выполнил. А по поводу претензии, то давайте каждый из нас в меру своих скромных возможностей будет пытаться восполнить те пробелы, которые, как нам кажется, допустили наши коллеги.

Но мне все-таки хотелось бы не критиковать, а дополнить и сказать несколько слов в продолжение тем, затронутых в данном докладе и которые, как мне кажется, будут определять и задавать тон евроинтеграционному процессу в ближайшие, по крайней мере, года полтора-два до выборов в Европарламент 2014 г.

Дискуссия, развернувшаяся еще весной 2012 г., носит кардинально другой характер – не столько экономический, сколько политический. Причем она, с одной стороны, очень однозначная и четкая в своих определениях, векторах, а с другой – вызывает ряд вопросов. Когда говорится о том, что нынешний кризис необходимо решить путем усиления, укрепления евроинтеграции, путем передачи дополнительных полномочий наднациональным структурам, то это утверждение воспринимается как должное. Однако вопрос о том, какие именно полномочия и функции должны быть переданы на наднациональный уровень, вызывает много дискуссий, и, как правило, большой политической готовности со стороны государств-членов к подобной передаче не наблюдается. Иными словами, говоря «давайте больше Европы», мы не отвечаем на вопрос «больше *какой* Европы?»

Сегодня мы имеем два основных документа – доклад Жозе Мануэля Баррозу и его послание к Европейскому Парламенту от 12 сентября 2012 г., а также финальный доклад группы из 11 министров иностранных дел Евросоюза, представленный в конце сентября. Это два направляющих документа, которые задают планку дискуссии (а она определена достаточно четко – федерация государств-наций; это то, о чем говорил Президент Баррозу, что витает в евроинтеграционных кругах и, то, о чем неоднократно говорили представители Германии и Ангела Меркель лично). При этом финальный доклад отличается на порядок

(а может и на два) меньшей амбициозностью по сравнению с выступлением господина Баррозу. Если я правильно помню, там вообще не фигурирует слово «федерация». Все предлагаемое в этом докладе как бы и соответствует направлениям, изложенным в выступлении Баррозу 12 сентября и еще ранее в общем так называемом письме четырех президентов, опубликованном перед Европейским Советом 27–28 июня, но вместе с тем по всем разделам даны ответы и предложены модели на шаг ниже, чем об этом говорил или подразумевал Баррозу. Поскольку многое не озвучено, он говорил о том, что к выборам 2014 г. в Европейский Парламент будет выдвинуто предложение по усовершенствованию институциональной структуры (возможно, на основе действующих договоров, возможно с перспективой усовершенствования и внесения изменений в действующую институциональную систему).

Так вот, с одной стороны, мы имеем вроде бы целостное ясное понимание того, что да, надо централизовать, европеизировать, передавать новые полномочия наднациональным структурам, но какие полномочия передавать и как – консенсуса нет. Более того, европейские эксперты на полном серьезе говорят о том, что ЕС с помощью чрезмерной централизации может прийти, извините, к плановой экономике. Потому что в течение нескольких последних месяцев произошла не совсем гласная (может быть, не всегда соответствующая юридической базе) передача дополнительных функций Европейскому центральному банку, из которого создается второй (наряду с Еврокомиссией) «столб» управления экономическими интеграционными процессами. Насколько это оправдано – одна сторона медали, насколько демократично – вторая. Но самое главное – насколько это эффективно?

Да, мы имеем один уровень конвергенции – уровень бюджетного дефицита, установленный еще в Пакте стабильности и роста в 90-х годах XX ст. и усовершенствованный в так называемом бюджетном пакте марта 2012 г. Это один общий уровень, к которому должны стремиться европейские страны.

Теперь есть второй инструмент конвергенции – общие процентные ставки. По большому счету Европейский центральный банк (именно ему передаются функции банковского контроля, вернее, уже передались и будут передаваться еще) станет своего рода общим органом, устанавливающим процентные ставки для всей европейской банковской структуры и ответственным за выкуп долговых облигаций и обязательств стран-членов ЕС. Я, конечно, понимаю, что это может быть эффективный метод решения сиюминутных вопросов, но его долгосрочная эффективность вызывает вопросы по двум аспектам. Во-первых, как можно регулировать экономику в региональном масштабе, в

масштабе Европейского Союза, если экономические потоки, потоки капитала в глобальном масштабе остаются нерегулируемыми? Опять-таки может сложиться ситуация, схожая с ситуацией с французским президентом Франсуа Олландом и с поведением крупного французского бизнеса после введения «драконовских» олландовских налогов. Может ли система регулирования в отдельно взятом регионе быть эффективной, если мы не имеем хотя бы минимальной системы регулирования на глобальном уровне? Если будет внедряться именно такая модель, то мы будем иметь перетекание капитала из еврозоны и делокализацию, ее новую волну делокализации.

И второй серьезный вопрос, который нависает над полномочиями и функциями Европейского центрального банка. Это вопрос относительно того, насколько контроль со стороны ЕЦБ может быть эффективен в виду отсутствия политических санкций контроля, т.е. механизмов наказания нарушителей, и вознаграждения тех, кто идет впереди и может интегрироваться более интенсивными темпами. С этой точки зрения, думаю, как бы мы не совершенствовали евроинтеграционную модель, как бы не централизовали, какие бы сильные наднациональные органы не создавали, основная ответственность в принятии главных решений относительно главного компонента европейского развития (а именно проведения структурных системных реформ – и не важно, в сторону ли конвергенции социальной политики, в сторону ли гармонизации отдельных экономических показателей) все равно сохранится за национальными правительствами. И это политический вопрос, который, я сомневаюсь, что вообще когда-нибудь Европейский Союз сможет решить. Поэтому, как мне кажется, Евросоюз снова дает конъюнктурный ответ на структурную проблему.

Конечно, хотелось бы говорить о вещах более далеко идущих и получить системные ответы на системные проблемы, но пока все, что предлагает Европейский Союз, – лишь точечные эпизодические шаги, не решающие общую системную проблему и не снимающие общий системный риск. Это только попытка регулировать весь экономический комплекс ЕС опять-таки опосредствованным образом – благодаря регулированию его финансового сектора. Надо признать, что это более затратный и длительный путь выхода из кризиса, но он позволяет избежать более болезненных, хотя и более эффективных политических решений. Или скорее, позволяет пока что их избежать.

И в завершение скажу относительно Украины и комплекса отношений с Европейским Союзом. Понятно, что любая слабеющая держава (это закономерность международных отношений) начинает вести себя во внешней политике более агрессивно. Обратите внимание: в

финальном докладе 11-ти министров иностранных дел говорится о необходимости максимальной централизации внешнеполитического направления деятельности Европейского Союза, прежде всего путем переподчинения политики соседства к компетенции Верховного представителя по внешней политике Кетрин Эштон. Об этом упоминалось и в докладе Баррозу. Хочу указать на этот факт как на признак, мне кажется, ужесточения: ЕС пытается выработать тот единый подход, не отличающийся в зависимости тех или иных нюансов от подходов государств-членов. При этом есть, конечно, еще один очень существенный момент, который я не затронула, говоря об евроинтеграционном процессе в целом, – это полномочия и функции Европейской Комиссии и давно назревший вопрос сокращения ее членов. Тем не менее, на сегодняшний день внешнеполитический аспект и усиление внешней службы Европейского Союза также является приоритетом в ходе преодоления нынешних кризисных процессов.

Что это значит для Украины? Мне кажется, что мы немного неправильно формулируем вопросы, на которые можно ответить, исходя из представленных данных. Понимаю, что кому-то хочется услышать четкие, конкретные рекомендации, но из всего пласта информации, по моему, нужно извлечь совершенно другие выводы, которые должны соответствовать ответу на вопрос, самодостаточен ли наш евроинтеграционный выбор, достаточен ли он для решения наших стратегических задач и в политическом, и в экономическом аспектах? Никто не оспаривает, не ставит под сомнение, что необходимо развивать связи с Европейским Союзом. Да, есть необходимость в выработке политической модели этих связей, которые до сих пор у нас витают в воздухе, но до сих пор не оформлены. Вместе с тем надо понимать, что в условиях кризиса получать преимущества от европейской интеграции становится все труднее, масштаб этих преимуществ сокращается. Иными словами, «цена» сближения с ЕС повышается, а потенциальные выгоды от этого сближения снижаются. Возникает закономерный вопрос: является ли евроинтеграция достаточным механизмом для решения наших и сегодняшних, и долгосрочных задач? Поэтому давайте смотреть на вещи как можно более практично, прагматично, в прикладном аспекте, без цивилизационных абстракций. Давайте исходить из реального положения дел и решать реальные вопросами.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. ПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС ЯК ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНИХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ У ЄВРОЗОНІ.....	3
2. ПОТРЕБА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄС.....	14
3. ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ ЄС У ПРОЦЕСІ ПОШУКУ ВИХОДУ ІЗ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ ТА ЙМОВІРНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ПОДІЙ.....	20
4. ВПЛИВ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ НА ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	30
ВИСНОВКИ.....	34
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	37
ДОДАТОК 1. Баланс фінансових рахунків країн ЄС у % до ВВП.....	39
ДОДАТОК 2. Динаміка зростання ВВП.....	41
МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ».....	43
ВЕСЕЛОВСЬКИЙ А. І.	48
КЛИМЕНКО І. В.	49
ПАШКОВ М. Ю.	51
ТОЛСТОВ С. В.	52
ШУЛЬГА Д. І.	55
СЕМЕНІЙ О. В.	57
ШАПОВАЛОВА О. І.	59

Наукове видання

Снігир Олена Валентинівна
Гуцал Світлана Анатоліївна

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ПІД ВПЛИВОМ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ.
ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Літературний редактор: *О. В. Москаленко*
Коректор: *Н. І. Палій*
Комп'ютерне верстання: *Є. Ю. Стрижеус*
Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел. (044) 234-50-07

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 3,72. Обл. вид. арк. 4,19.
Тираж 200 пр. Зам. № 12-596.

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
вул. Шутова, 13-Б, м. Київ, 03680
Тел. (044) 501-93-01
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000